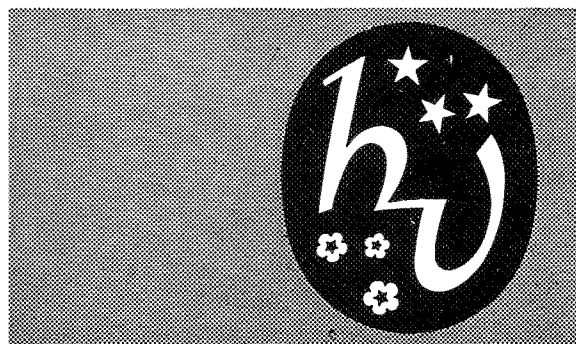

MENS EN WERELD

Trouw moet blijken

In het nu bijna afgelopen jaar is de officiële achterstelling van de buitenkerkelijken in Nederland enigszins afgenomen. De Tweede Kamer aanvaardde bij de behandeling van de wet op het voortgezet onderwijs de mogelijkheid van humanistische vorming op de openbare scholen. Daarmee zal, als de Eerste Kamer volgt, een einde komen aan de toestand, dat uitsluitend aan de kerken het recht werd toegekend in het openbaar onderwijs geestelijk werkzaam te zijn.

Verder namen in 1962 de Tweede én de Eerste Kamer het besluit van staatswege de bouw te subsidiëren zowel van kerken als van gebouwen, te exploiteren door verenigingen met een ander geestelijk doel dan dat der kerken.

De vermindering van de achterstelling der buitenkerkelijken, die uit beide besluiten kan worden opgemaakt, is het gevolg van de jarenlange activiteit door het hoofdbestuur van 't Humanistisch Verbond aan de dag gelegd, daarbij krachtig gesteund door de leden van het Verbond. Een activiteit, gericht op de algehele verdwijning van het meten met twee maten door de overheid inzake de mogelijkheid van de praktische ontplooiing van het geestelijke leven. Alle toegewijde medewerkers in het Verbond weten, hoeveel inspanning en taai volharding het kost dit doel stapje voor stapje te naderen en niet uit het oog te verliezen.

Er bestaat nl. allerm minst reden te menen, dat de zaak wel van zelf verder zal rollen, nu de overheid een begin heeft gemaakt met de praktische gelijkstelling van het Humanistisch Verbond en de Kerken op enkele terreinen van het geestelijke en maatschappelijke leven. Men zou natuurlijk kunnen redeneren: het begrip humanist is min of meer ingeburgerd; dankzij het Humanistisch Verbond is menigeen (ikzelf inbegrepen) zich geestelijk meer bewust geworden; het bereiken van het doel is nu nog maar een kwestie van tijd en van goede organisatie door een aantal daarvoor getrainde personen. Maar wie zo redeneert, neemt de schijn voor werkelijkheid.

Werkelijkheid is, dat de erkenning van de rechten der buitenkerkelijken in Nederland nog maar heel aarzelend en onder veel tegenwerking op gang gaat komen. De enkele officiële gelijkstellingen worden nog tezeer gekenmerkt door een halfhartige praktijk. Enkele voorbeelden. De ouders, die voor hun kinderen op de openbare school humanistische vorming wensen, moeten daar nadrukkelijk om vragen, terwijl het vormingsonderwijs vanwege de kerken op diezelfde school plaats vindt voor alle kinderen, tenzij er ouders zijn, die het nadrukkelijk weigeren. Militairen, die humanistische bezinnings-

dagen, speciaal voor hen belegd, willen bijwonen, moeten, indien zij minderjarig zijn, daarvoor uitdrukkelijk de toestemming hebben van hun ouders; een dergelijke toestemming is niet nodig als zij kerkelijke bezinningscursussen voor militairen willen bezoeken. De subsidiëring van humanistische praktische arbeid is soms naar verhouding geringer dan die van het kerkelijke sociale werk. En laat men niet denken, dat het hierbij om iets anders gaat dan om het streven het recht der buitenkerkelijken, in principe erkend, in de praktijk de voet dwars te zetten.

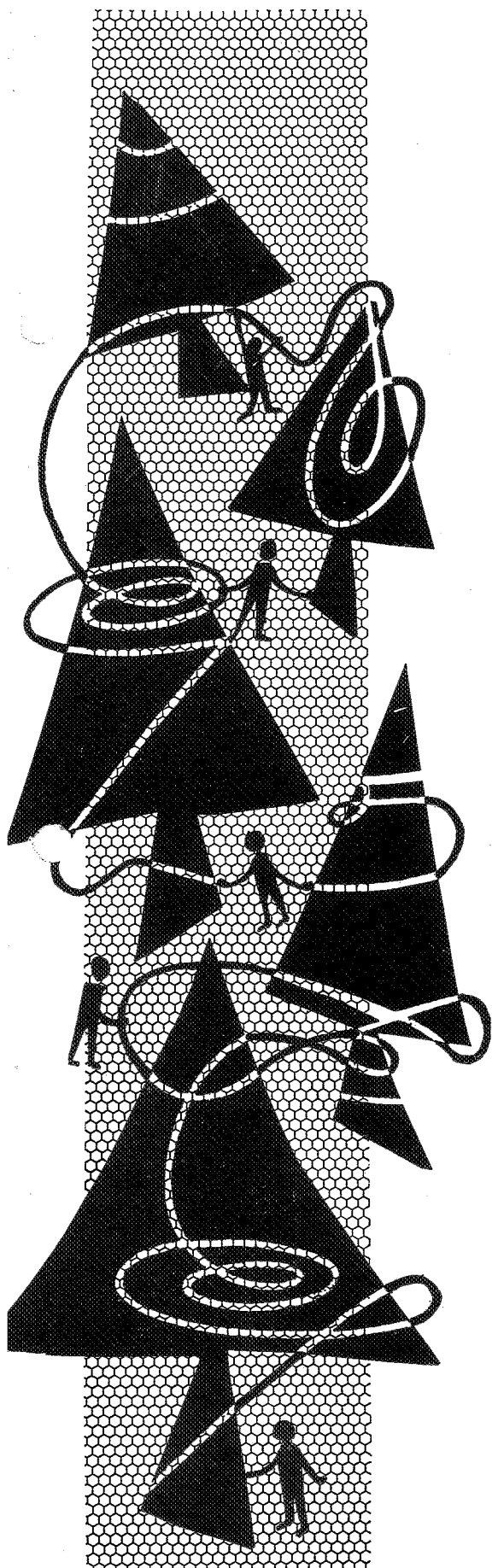
De redactie van Mens en Wereld wenst lezers en medewerkers goede feestdagen en een voo spoedig 1963.

En wie meent, dat de strijd van de volledige gelijkstelling van de rechten der buitenkerkelijken met die van de leden der kerkgenootschappen in feite wel gewonnen is, hij vergeet bovendien, dat onofficieel die gelijkstelling ook daar, waar zij officieel is, nog verre van werkelijkheid blijkt. De échte gelijkstelling, d.w.z. in de hoofden en harten van wie daaraan in de praktijk loyaal uitvoering moeten geven, ontbreekt nog veel te veel. En zij kan er alleen dan komen, als duidelijk blijkt, dat het werk van de humanistische organisatoren en deskundigen overal in het land daadwerkelijk steun krijgt van de humanisten. Een steun, allereerst blijkend uit de trouw, aan het Humanistisch Verbond betoond.

Wat men als lid voor eigen geestelijk leven gewonnen heeft, wat men als lid heeft bijgedragen tot de mogelijkheid, dat het moderne humanisme zich in Nederland kan gaan ontfouwen, is wellicht van meer belang dan beseft kan worden. Maar wie meent, dat het daarmee nu wel gedaan kan zijn, beoordeelt de situatie van het geestelijke leven in Nederland en de kansen van het humanisme verkeerd. Er bestaat een bekend gezegde, dat het Humanistisch Verbond niet meer weg te denken is uit het leven in Nederland. De humanist, die daarin aanleiding vindt zich zelf uit het verbond weg te denken, trekt op hetzelfde moment de basis onder zijn conclusie weg. Want dat gezegde is slechts waar, zolang het Humanistisch Verbond kan rekenen op de trouw van zijn leden. En trouw moet blijken.

B. C.

Uitgave van het Humanistisch Verbond - Verschijnt om de veertien dagen
17e jaargang no. 23 - 22 december 1962

Kritisch allerlei

DAF: Deze Autofabrikant is Fout. Op deze wijze geeft Buiten de perken uiting aan het gevoel van onbehagen dat de Eindhovense autobouwfabrikant Van Doorne heeft gewekt door zijn optreden tegen een groep studenten aan de technische hogeschool aldaar. Wat was het geval? De studenten hadden in hun blad Bourgonnd zich veroorloofd enige kritiek te hebben op de heer Van Doorne, die gebaseerd was op een artikel van J. B. Charles in het maandblad Maatstaf. Daarin stond letterlijk:

„Wie wij niet links kunnen laten liggen, dat zijn de grote collaborateurs. In mei 1961 lezen we in de krant dat het de Koningin behaagd heeft, de heer Van Doorne, te Eindhoven, tot ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw te benoemen. Maar Van Doorne bood de diensten van zijn bescheiden bedrijf in de oorlog aan de Duitsers aan. Vraag Antoon Coolen maar naar de geschiedenis van het dossier van de Van Doornes. Een feit uit het dossier is onvergetelijk: dat van de overvalwagens. Van Doorne had op zich genomen, de rotmof prima overvalauto's te leveren, maar toen de laatste honderd klaarstonden kwam er pech: de geallieerden rukten door België heen naar Eindhoven op. Stel je voor wat er gebeurd zou zijn als die overvalwagens de Canadezen in de schoot zouden zijn gevallen! Gelukkig maar zijn ze niet op tijd over de rivier gebracht. Nou, als u het geluk gehad hebt de laatste acht maanden in het Noorden of het Westen te hebben mogen leven, hebt u ze zien rijden, de overvalwagens van de nijvere Van Doorne. U hebt er misschien wel een ritje in mogen maken. Maar dan is de kans niet groot, dat u deze regels nog kunt lezen. Van Doorne, de noeste organisator, de captain of industry, werd intussen eredoctor en nu is hij tot een echte Nederlandse leeuw benoemd.”

Nu gaat het er ons niet om of dit verhaal juist is – de secretaris van de heer Van Doorne zegt, dat Antoon Coolen destijds om het verspreiden van hetzelfde verhaal is veroordeeld –, maar wij moeten vaststellen, dat Charles het in juli 1961 heeft kunnen schrijven, dat het betrokken nummer van Maatstaf de heer Van Doorne aangetekend is toegestuurd, dat Charles hetzelfde later nog eens te boek heeft gesteld in zijn Van het kleine koude front (zij het met vervanging van de naam van de fabrikant door de aanduiding X), en dat geen enkele reactie uit Eindhoven werd vernomen. Dat de studenten dus aannamen, dat het verhaal juist was, is, ondanks de hypocrisie in van de DAF uitgaande reclamegeschriften, waarin te lezen staat dat „het bedrijf in de oorlog praktisch stil lag”, alleszins begrijpelijk. Dat dat de heer Van Doorne onaangenaam was, is al even

begrijpelijk. Maar wat deed daarop de aangeklaagde? Wij citeren de Nieuwe Rotterdamse Courant:

„De volgende dag belde de secretaris van deze heer de secretaris van de senaat van het corps op en dreigde met de volgende maatregelen:

De financiële steun die het bedrijf van de ondernemer aan de lustrumviering van het corps had toegezegd, zou worden opgezegd.

De ondernemer zou aftreden als voorzitter van de raad van beheer van de stichting studentenvoorzieningen.

Hij zou geen prijs meer stellen op het erelidmaatschap van het corps, dat hem was aangeboden.

Hij zou een brief laten rondgaan aan alle adverteerders in het studentenperiodiek, teneinde hen ertoe te bewegen niet meer in dat blad te adverteren.”

Sommige van die maatregelen zijn natuurlijk zaken die de heer Van Doorne zelf moeten weten (of hij al of niet erelid van een vereniging wil zijn, is onze zaak niet), maar vooral de laatste doet voor ons de deur toe. Er blijkt een mentaliteit uit – het stellen van de macht van zijn groot bedrijf tegenover de persvrijheid van een bescheiden orgaan – die het verhaal van die overvalwagens voor ons alleen maar aannemelijker maakt. Of om met Buiten de perken te spreken:

„Met het demonstreren van zijn overvalwagenmentaliteit tegenover de persvrijheid heeft ridder H. van Doorne, dr. hon. causa, aan Nederland getoond dat hij niet fout is geweest, maar dat hij fout is.”

Het conflict draaide uit op het door de knieën gaan van de senaat van het Eindhovense corps, het aftreden van de redactie van Bourgonnd, en de oprichting door diezelfde redactie van een nieuw „enig algemeen onafhankelijk studentenperiodiek” Lancet, wat – alweer – Buiten de perken doet opmerken, dat „nu zelfs in de lichtstad in het donkere zuiden het licht van de vrijheid met een Lancetje moet worden gezocht.” Maar, zegt een redacteur van de N.R.C. naar aanleiding van de „knieval” van de senaat, „wie zegt er nog dat het lidmaatschap van een studentencorps niet een voortreffelijke voorbereiding op het latere leven is?” „Lekker idee,” zouden wij met Lancet willen zeggen.

Gelukkig kan met Gods en de heer Van Eggens' hulp nu ook een einde komen aan het vele mannen kwellende probleem der kaalhoofdigheid. Dat mogen wij althans opmaken uit een advertentie van een hele pagina in het Weekblad voor West-Friesland, waarin de heer W. L. Eggens in Hoorn aankondigt, zo het den Here behaagd (met een d), op 26 oktober 1962 met de verkoop te beginnen van een door hem uitgevonden heilzaam tonicum. Of,

door hem uitgevonden? Hij voegt eraan toe:

„Om te voorkomen dat mij de eer gegeven zal worden van deze uitvinding, deel ik waarheidsgetrouw mede, dat mij het kenmerk van deze uitvinding in gebed openbaard is, zonder dat ik hierom vroeg. Ik was die avond bezig geweest met het verbeteren van mijn receptuur, toen ik voor mijn avondgebed knielde, werd mij een plant getoond, die ik wel aan zijn vorm herkende, maar waarvan ik verder niets afwist. Ik bracht het in verband met mijn zoeken van die avond, probeerde het uit als hoofdbestanddeel van de Myron kruidenlotion, met bovenvermeld resultaat. Alleen Jezus Christus komt toe de eer, en de heerlijkheid, Hij die IS, die WAS, en DIE SPOEDIG KOMEN ZAL, lof zij den Heer.”

U mag hier van denken wat u ervan denken wilt, vaststaat dat de heer Eggens, afgezien van zijn paginagrote advertentie, een bescheiden man is. En de stijlfouten moet u hem ook maar niet kwalijk nemen, hij had er tenslotte niet zelf om gevraagd tot deze grote werken geroepen te worden. Wat ons wel verbaast, is dat christenen dit soort blasfemie zo maar accepteren.

Nog een berichtje uit de Nieuwe Rotterdamse Courant:

„De vier protestantse kerken in de gemeente Rilland-Bath zijn in verzet gekomen tegen het principebesluit van de gemeenteraad van Rilland-Bath om het gemeentelijk sportterrein ter beschikking te stellen van de Katholieke arbeidersjeugd (K.A.J.) voor sportbeoefening op zondag. De gezamenlijke kerkeraden van de Gereformeerde gemeente, de Gereformeerde kerk, de Nederlandse hervormde en de Vrij-evangelische gemeente hebben in een adres aan de gemeenteraad aangedrongen op herroeping van het besluit. Ze zijn van mening dat door het beschikbaar stellen van een openbaar terrein voor de sportbeoefening „het karakter van de zondag zoals tot dusver in Rilland gehandhaafd”, wordt aangetast.”

Mocht u zich aan dit zoveelste staaltje van verdraagzaamheid van onze protestantse broe-

ders weer eens flink geërgerd hebben, dan kunt u misschien uw hart ophalen aan het volgende stukje uit Vrij Nederland, onder de titel „Doorspoelen”.

„Een televisiemedewerker vertelde ons, dat er een nauwe samenwerking bestaat tussen de TV-mensen in Hilversum en het waterleidingbedrijf in Amsterdam. Bij de waterleiding heeft men namelijk de ervaring opgedaan, dat na het beëindigen van de TV-uitzendingen het waterverbruik, om voor de hand liggende redenen, plotseling enorm toeneemt. Men sprak daarom af, dat de dienstdoende waterleidingsfunctionaris vijf minuten voor het eind van elke uitzending zou worden gewaarschuwd. Twee avonden ging het goed, maar op de derde dag trad de gebruikelijke stijging van het waterverbruik al een minuut of tien vóór de waarschuwing op. Een blik op het scherm bracht de oplossing: de avondwijding was aan de gang.

En dat voor een christelijke natie!”

Ofschoon, christelijk? Als wij dan weer een verslag lezen van een lezing die prof. dr. E. L. Smelik heeft gehouden op een vergadering van de afdeling Rotterdam van de protestants-christelijke reclasseringsvereniging, en als wij daarin lezen, dat deze hooggeleerde uitgerekend voor een reclasseringsvereniging vaststelt: „Het wezen van de straf is en blijft vergelding, tegenover de slechte daad moet een daad van lijden staan”, dan vragen wij ons toch wel af of men in die kring nooit van de bijbeltekst heeft gehoord, die zegt: „Wie uwer zonder zonde is, werpe de eerste steen.” Dat zo'n volkomen verouderde uitspraak gedaan kan worden in een tijd waarin de Vara op zo lofwaardige wijze – in de rubriek Signalelementen van het andere ik – dezelfde soort vraagstukken van een eigentijds standpunt uit benadert, bewijst alleen maar dat er – letterlijk! – nog heel wat aan reclassering gedaan moet worden, wil men zich in de kring van de protestants-christelijke reclasseringsvereniging wat meer in de twintigste eeuw gaan thuisvoelen.

Heldere sneeuw schitterde in het dal;
De sneeuw smolt en verdween;
Lentegras glanst in de vlakke, –
Het gras zal verwelken en vergaan.

Maar welke eeuwigheid fonkelt wit
Daar, op de toppen van sneeuw?
En het morgenrood zaait er nu
Rozen zo fris! ...

F. I. Tjoetssjew (1803-1873)

(Uit het Russisch vertaald door P. Krug)

De dichter Tjoetssjew, in Nederland nauwelijks bekend, werd door Toergenew terecht de grootste van zijn tijdgenoten-dichters genoemd. Uit vele gedichten blijkt de invloed van de Duitse filosoof Schelling. Maar ook spreekt, zoals in bovenstaand gedicht, uit zijn poëzie een sterk gevoel van eerbied en ontzag voor het natuurwonder, dat wij mensen nooit geheel kunnen doorgronden.

Pleidooi voor gezinswetboek en herziening kinderrecht

„Ouders en kinderen” is de titel van het proefschrift waarop mevrouw mr. M. Rood-de Boer enige maanden geleden tot doctor is gepromoveerd.

Deze titel klinkt bijna misleidend onbegrensd. Niets is minder waar. In dit proefschrift zijn bijzonder concrete en zeer nauwkeurig omschreven richtlijnen aangegeven voor de totstand-koming van een gezinswetboek en herziening van het Nederlandse kinderrecht.

Is men het met de denkbeelden van dr. Rood eens, dan kan men het van harte toejuichen dat haar vooruitstrevende gedachten in geschrift zijn verschenen en daarmee binnen het bereik zijn gekomen van een grote kring van belangstellenden. Is men het niet met haar eens, dan geeft het haar opponent de gelegenheid al zijn scherpzinnigheid in het geweer te roepen om de stand-punten van mevrouw Rood te weerleggen.

Maar hoe men ook over een en ander moge denken, vast staat dat deze studie, zoals de schrijfster zelf hoopt, zal bijdragen tot vergroting van de belangstelling voor het Nederlandse kinder- en familierecht en de discussie daarover zal activeren.

Over de positie van de onwettige kinderen (in dit kort bestek kunnen wij slechts een greep doen uit de veelheid van gedachten) schrijft dr. Rood dat het belang dat de gemeenschap heeft bij het behoud van de eerbied voor het huwelijk tot op heden boven het belang van de enkeling (het onwettige kind) is gesteld. In het nieuwe wetboek zullen alle kinderen eindelijk met hun moeder rechtsbetrekkingen kennen.

Het opvallende in de ontwikkeling van de positie van het onwettige kind is geweest dat de ernstige bezwaren tegen een versterking van de rechtspositie van het kind niet van juridische aard waren maar een neerslag vormden van het geldende zedelijke besef.

De morele bezwaren hebben geleid tot juri-dische discriminaties. De achterstellingen bleven gehandhaafd terwijl de zedelijke normen die oorspronkelijk de basis ervan vormden, reeds lang zijn veranderd. Als de nieuwe wet zal zijn ingevoerd, zal daarmee, althans voor een deel, een eind zijn gemaakt aan de ons afstam-mingsrecht typerende, moraliserende tendens. Het Oudtestamentisch beginsel dat „de misdaad der vaders aan de kinderen bezocht moet worden” zal gedeeltelijk verdwijnen uit de wet. Sporen van reformatie en contra-reformatie worden eindelijk vrijwel uitgewist.

In het conflict tussen de afkeuring van ver-houdingen buiten het huwelijk en het medelij-den tegenover het onwettige kind slaat de weeg-schaal nu door naar het medelijden. De discrim-inatie der onwettig geborenen gold vroeger als een geëigend middel tot bescherming van het wettig huwelijk. Men denkt daar in deze dagen anders over, aldus dr. Rood.

Deze ontwikkeling kan door de kinderbe-scherming alleen maar worden toegejuicht zowel met het oog op de betrokken kinderen alsook met het oog op de bestaande kloof tussen kin-derrecht en kinderbescherming. Misschien is hier het begin van een brug geslagen. Verge-leken met het familierecht in de ons omringen-de landen maakt het Nederlandse kinderrecht o.a. door deesignaleerde moraliserende neiging geen beste indruk.

Kind is nog object

Als een der „achtergebleven” rechtsgebieden schetst mevrouw Rood de rechtspositie van het minderjarige kind, ook het wettige.

De vrijheid van handelen, de mogelijkheid van keuze, die onze maatschappij aan kinderen toekent (stemrecht in eigen- en gezinsangele-genheden) kent de wet niet. De wet gaat nog uit van een opvatting volgens welke men het kind als object beschouwt. Geliefd, verzorgd, beschermd, maar object. Anderen, volwassenen regelen alles voor hem, zowel de zakelijke als de persoonlijke kanten en nooit wordt het kind zelf gehoord. In ons recht kent een minderjarige geen wettelijk vastgelegde medezeggenschap in eigen aangelegenheden, om van medezeggen-schap in gezinszaken maar te zwijgen.

Er zijn juridische situaties waarbij men de medezeggenschap van het kind bepaald mist. Mevrouw Rood doelt hier op de positie van een minderjarige in geval van adoptie. De wet schrijft dat de rechter het kind zal horen over de beslissing die eventueel met hem zal worden genomen.

De leeftijdsgrens is daarbij gesteld op veer-tien jaar. De rechter is echter bevoegd ook een jonger kind bij zich te laten komen en te horen. Er bestaan weerstanden tegen dit horen door de rechter. Een kind hoort niet in de sfeer van de rechtzaal zeggen de tegenstanders, maar wan-neer men dit eventuele bezwaar afweegt tegen het onmondig houden van de minderjarige is het „horen” te verkiezen boven het handelen met het kind alsof het een te verplaatsen koffer-tje is.

Door de kwestie te stellen alsof de minder-jarige een „dramatische keuze” moet maken doet men de werkelijkheid geweld aan. De keu-ze wordt uiteindelijk door de rechtbank ge-maakt.

Het is niet juist van het horen van kinderen een theatrale aangelegenheid te maken. Het is evenmin juist het belang van het horen voor het gevoelsleven van het kind te ontlenen.

Recht en praktijk van elkaar vervreemd

Sprekend over de altijd bestaande spanning tus-sen het geschreven recht en de praktijk conclu-deert dr. Rood dat recht en praktijk in de kin-derbescherming van elkaar zijn vervreemd. Het kinderrecht sluit niet meer aan bij de praktijk en is geen richtig recht meer.

Wat betreft de algemene principes die preven-tieve gelding hebben ten aanzien van alle kinde-ren is men speciaal voor kinderbeschermings-kinderen tot een tweetal stellingen gekomen.

Ten eerste: het langdurig gemis van moeder-lijke zorg kan voor een jong kind van beslissende en diepgaande invloed zijn op de vorming van zijn karakter en dientengevolge op zijn hele verdere leven.

Ten tweede: een kind moet – indien maar enigszins mogelijk – opgroeien in zijn eigen gezin.

Het lijken vanzelfsprekende axioma's maar zij hebben niettemin geleid tot de schokkende con-statering in kinderbeschermingskringen dat de maten waarmee men tot op heden meet, b.v. waar het een uithuisplaatsing betrof, grondig moesten worden herzien.

Door het kind te isoleren van zijn sociale ach-tergrond wordt aan het kind vrijwel altijd schade toegebracht en de ouders trekken zich terug in een afweerdhouding. Toepassing van het kinder-recht werkt de kinderbescherming soms tegen.

In het hoofdstuk rechtsvergelijking staat dr. Rood uitvoerig stil bij kinderrecht en kinder-bescherming in andere landen, te weten Frank-rijk, Duitsland, Engeland en Rusland. In dit Europees-bepaalde geheel passen Rusland en de oost-Europese landen wat vreemd maar over

het „socialistische familie- en kinderrecht” is in ons land vrijwel niets gepubliceerd. Het is een geldend recht in een aanzienlijk deel van de wereld, het gaat uit van een totaal andere con-ceptie dan de west-Europese en daarom acht dr. Rood het gerechtvaardigd dit recht met zijn sterk publiekrechtelijke inslag te vergelijken met het recht in andere landen.

Wat Frankrijk betreft gaat de juridische dis-criminatie op grond van morele overwegingen minder ver zelfs dan in ons nieuwe B.W. Mis-schien, aldus dr. Rood, spelen de Franse opvat-tingen omtrent huwelijk en huwelijkstrouw, die nu eenmaal anders liggen dan in ons land, een rol. In het Franse personenrecht ontbreekt het calvinistisch stempel dat ons recht kenmerkt.

Mevrouw Rood wijst verder op de belang-rijke rol die in het Franse familierecht is toe-bedeeld aan de verwantenkring. Zo wordt in een opgevallen voogdij over wettig minder-jarigen die alleen zijn achtergebleven, voorzien door de „conseil de famille”, bestaande uit de „juge de paix” en zes bloed- of aanverwanten die voor de helft de vaderlijke en voor de helft de moederlijke kant vertegenwoordigen.

In Duitsland bestaan, evenals in Frankrijk, minder discriminerende rechtsregels ten opzichte van minderjarigen op grond van zedelijke over-wegingen dan bij ons. Belangrijk is in vergelij-king met ons recht de in Duitsland algemeen ge-voelde behoefte in het toekomstig kinderrecht een allesomvattende „Jugendhilfe” neer te leg-gen en niet alleen maatregelen die uitkomst moe-ten bieden wanneer het mis gaat in het gezin.

In Engeland zijn de maatschappelijke ver-houdingen niet abrupt veranderd, wel is het op-vallend dat het Engelse kinderrecht vanzelfspre-kend lijkt uit te gaan van het principe van emancipatie en individualisering van het kind. Deze gedachte kwam op het continent slechts langzaam tot stand en is in een aantal landen, waaronder Nederland, nog geheel niet gereali-seerd.

De vraag: worden op moralistische gronden bepaalde soorten kinderen achtergesteld zoals dat bij ons het geval is? moet wat betreft Rus-land ontkennend worden beantwoord. Juridisch bestaat er geen verschil tussen in en buiten het huwelijk geboren kinderen.

Hoewel men in Rusland en de oost-Europese landen het fatsoensmoralistische element heeft geschrapt, is in de familiewetten een soort poli-tiek-moralisme neergelegd zich uitend in van boven af opgelegde houdingen, opinies en over-tuigingen.

In geval van adoptie is in Rusland, Bulgarije en Roemenië toestemming van het kind vereist vanaf zijn tiende jaar, in Polen vanaf zijn der-tiende en in Hongarije vanaf zijn twaalfde. Het kind kan, naarmate het ouder is ook zijn wens kenbaar maken aan wie het in geval van echt-scheiding wil worden toegewezen.

Gezinswetboek zij niet veroordelend van toon

In haar conclusie, waarin dr. Rood vorm en in-houd van een nieuw kinderrecht behandelt, schrijft zij onder meer dat het gezinswetboek dat haar voor ogen staat, in beginsel niet veroor-delend van toon moet zijn.

Drie principes moeten er in doorwerken: te weten: het gezin en kind zijn één, het kind heeft het recht op mede-beschikking en achterstellin-gen op moralistische gronden moeten verdwij-nen in het gehele familierecht.

Waarom vernieuwing?

Waarom zou moeten worden gestreefd naar ver-nieuwing van het kinderrecht? Het antwoord van dr. Rood luidt: omdat het verouderd en ver-schraald is naar vorm en inhoud, omdat het geen pas houdt met de wetgevingen van de landen om ons heen, omdat het niet meer in staat is iemand te inspireren en omdat er niet zozeer behoefte bestaat aan kinderrecht als wel aan gezinsrecht.

I. M. A. R.

Humanistische hoogtijdagen

Volken, landen, kleinere en anders geaarde groepen – tot verenigingen toe –, grote en kleinere godsdienstige en andere „ideologische” gemeenschappen en bewegingen, ook families en individuele personen kennen, naast incidentele, ook hun geregelde, geïnstitutionaliseerde hoogtijden en hoogtijdagen: feestdagen, rouwdagen, heiligendagen, herdenkings- en bezinningsdagen. Het geïnstitutionaliseerde – tot instelling geworden – karakter behoeft aan de waarde der dagen kennelijk geen afbreuk te doen. Het geeft hen ook die van een traditie, een geregeld en daardoor gemakkelijk terugkeren van een verbondenheid, (ook) met anderen. Het zijn niet alleen dagen, maar soms ook groepen van dagen, weken of groepen van weken. Zij markeren de tijdrekening, delen een jaar- of zelfs eeuwkalender zinvol in en geven het leven, door hun regelmatige onregelmatigheid (of andersom, zou u wilt) sfeer en kleur.

Behalve een, vaak grote, betekenis van dergelijke hoogtijden *binnen* de genoemde groepen hebben zij ook naar *buiten* die groepen een zekere demonstratieve of propagandistische, maar ook opwekkende of alleen maar verwarmende betekenis. Wij behoeven slechts aan de grote „heidense”, thans soms gekerstende, en andere godsdienstige feestdagen binnen onze cultuurkring te denken, zoals Kerstmis en Nieuwjaar, of b.v. ook Allerzielen, die ook door buiten die groepen staanden, mede kunnen worden beleefd, of althans „onderhouden”. Maar we moeten wel opmerken, dat er eigenlijk nog geen hoogtijden zijn, die voor de gehele mensheid betekenis hebben: er is nog geen nieuwjaarsdag, die praktisch door alle mensen wordt gevierd. De „onze” heeft – daarover straks méér – niet de objectieve eigenschappen, die hem daarvoor in aanmerking doet komen. En ook de „dag der Verenigde Naties” heeft nòch voor de gehele wereld positieve betekenis, nòch veel betekenis, tot dusver, voor hen die hem wel van enige waarde achten.

In de „humanistische wereld” – en wij mogen daar wel van spreken nu humanisten over een groot deel der aarde verspreid wonen en daar zelfs goeddeels georganiseerd zijn – ontbreken de eigen hoogtijdagen nagenoeg. Er zijn er maar een paar, bescheidene en meer plaatselijke. De – verschillende – hoogtijdagen van anderen, die humanisten meê kunnen vieren, blijken overigens door hen toch minder zinvol geacht te worden, dan ze voor die anderen zijn. Ze zijn niet specifiek humanistisch. Men behoeft niet een bewust verlangen te hebben, zich van andere groeperingen te onderscheiden – men moet er zich veeler voor wachten dit zonder noodzaak te doen – om toch uit te zien naar iets méér eigens: een eigen uitdrukking en stijl hebbend – en vormend – element.

Vandaar deze „stijlmijmerij”, deze uitnodiging om mee te mijmeren, en meer dan dat.

Het humanisme is, naar zijn ontstaan en ontwikkeling, nauwelijks gebonden aan of verbonden met min of meer historisch bepaalde gebeurtenissen en data. Veel godsdiensten en andere geestelijke bewegingen zijn dit wel. Zij kunnen aanknopen bij optreden en levensdata van grote geestelijke leiders, bij bepaalde – maar voor ons minder zeggende – gebeurtenissen, en zij doen dit ook. Het humanisme – dat wij zonder hoofdletter schrijven omdat wij ook daaraan geen waarde behoeven te ontlelen – is in zijn hedendaagse vorm een fase *in* en een bewustwording *van* een zeer lang evolutie-proces, dat vrij geleidelijk, zij het tot dusver steeds meer versneld, verloopt en geen „momenten” kent. Het is een uitloper van één kosmisch proces van ontwikkeling van het heelal, ontstaan van ons melkwegstelsel, ons zonnestelsel en daarin de aarde, het leven op aarde, het menselijke leven en de menselijke ontplooiing in gemeenschappen, maatschappij en individu: een proces van voortgaande verbijzondering dat uitloopt tot ook in ons eigen leven.

Onmeetbare fasen

De eerste in dat proces te onderkennen stap wordt in enkele miljarden jaren gemeten, de volgende in miljoenen jaren, ze gingen wellicht geleidelijk in elkaar over. Wij kunnen ze wel onderscheiden, maar niet scheiden. De overgangsfasen duurden wellicht nog duizenden jaren en zijn voor menselijke tijdrekening niet te achterhalen. Alleen de laatste paar duizend jaar van de laatste geven aanknopingspunten die voldoende zeker zijn, en data.

Wij kunnen geen data geven voor het ontstaan van ons melkwegstelsel, onze zon en haar planeten o.w. de aarde waaraan we, ondanks ruimtevaart, wel altijd verbonden en gebonden zullen blijven. Toch kennen we enkele data van komische aard het opvlammen van novae, het in een nieuwe ontwikkelingsfase treden van andere zonnen, een proces dat misschien parallel verloopt met dat van onze zon. Die data hebben echter voor ons slechts beperkte, en dan nog hypothetische waarde. Vervolgens is er nog geen maat of cyclus bekend, waarmee wij de beweging van ons zonnestelsel in ons melkwegstelsel kunnen meten of aangeven. Het is de vraag, of deze ooit bepaald zal kunnen worden.

Beperken we ons, steeds dichterbij huis, tot het zonnestelsel alleen, dan vinden we data voor het passeren van kometen en meteorenzwermen. Ze hebben voor het menselijke leven ook al weinig betekenis, slechts denken we even aan de „sterre met de steert” die boven Bethlehem stond en een klein symbool werd bij een hoogtij. Belangrijker wellicht zijn voor ons de perihelia

Midwinterblazen in Twente

der planeten, o.w. de aarde. De eerste, en samen, standen in hun omloop, hebben ons nog weinig te zeggen. Maar de omloop van de aarde is voor ons van grote betekenis, gezien in verband met de aswenteling en de afstand van de aarde. Het aardse leven zou er niet zijn, althans heel anders zijn en verlopen, als deze verschijnselen aanmerkelijk anders gegroepeerd waren.

Onze jaarkalender

Onze jaarkalender is daaraan ontleend, met zijn jaargetijden. Maar, merkwaardig genoeg: die kalender is daaraan objectief niet voldoende aangepast. Wij memoreren de zonnepunt, maar niet op de juiste data, en vieren alléén „oud en nieuw” op een grovelijk verschoven datum van één van beide in een betekenis, die hij alleen voor het noordelijk halfrond heeft. En dat, terwijl men ons de juiste dag, het juiste uur en de juiste minuut kan opgeven.

Zou er voor humanisten niet iets in zitten, beide juiste dagen open te houden voor bijeenkomsten, bij de juiste minuut even stil te staan of – vanwege de verschillen in plaatselijke tijd over de hele wereld – althans in gedachten gezamenlijk even wakker te liggen in een „minuut van stilte”? (Ik wil er mijn wakker graag op instellen, als dat zo uitvalt).

De terugkeer van het licht, het begin van het tanen van het licht – en de warmte – die het leven te voorschijn riepen, ze lijken van voldoende betekenis voor alle mensen op aarde (zij het vooral die binnen de poolcirkels en nabij de keerkringen), ook in de zin van een traditie, die men werkelijk niet heidens kan noemen – en wat dan nog. Wel is het duidelijk, dat hier een halfjaarlijkse viering beter past, als het „aflossen van de wacht” tussen de beide halfronden. Aan de evenaar is dit ook meer zinvol. En van gelijke betekenis voor beide halfronden zijn overigens de beide dag- en nachteveningen als „dagen van het gemiddelde leven”.

Een dergelijke indeling van het jaar in vier méér te beleven jaargetijden, met opgave van dag, uur en minuut in zonnetijd en plaatselijke tijd, zou op een humanistische kalender niet mistaan. Men zal misschien spreken van monopoliseren. Is dat verboden? Het is niet de bedoeling. En er is geen sprake van toeëigenen van anderen geestelijk goed: de dagen liggen braak.

De vraag, of ooit officiële kalenders zo grondig herzien zullen worden dat zij bij deze suggestie zullen aansluiten, mag in het midden gelaten worden. Het ontwerp voor een nieuwe world calendar gaat lang niet zo ver.

De omloopstijd van de maan heeft voor de mens een veel beperkter betekenis, die bovendien voor velen afneemt. De cyclus daarvan is moeilijk in te passen in die van de aardomloop. Wij kunnen ons wellicht blijven behelpen met de maanden en weken, die hier een flauw, verschuivend beeld van geven. De zondag en de andere dagen kunnen hieraan ook voor humanisten enige betekenis ontlelen. Het lijkt echter moeilijk, hiervoor een diepere zin te vinden. Over enige betekenis van de omwentelingstijd van de zon (om haar eigen as) voor het menselijk leven is niets bekend. Deze zonnecyclus komt bovendien te veel nabij aan de maancyclus om haar daarvan afzonderlijk te onderscheiden. Maar met dat al heeft het voorgaande toch wel mogelijkheden van hoogtijdagen opgeleverd.

Geschreven geschiedenis

Nu slaan we de ontwikkeling van het leven en het menselijk leven voor perioden van meer dan één miljard jaar resp. een paar honderduizend jaar daarin, over. Vaste punten daarin zijn onbepaald en onbepaalbaar, deze termijnen veel te lang. We komen dan bij de overgeleverde en vooral de geschreven geschiedenis van mens en maatschappij en het daaraan onverbrekkelijk verbonden geestesleven, o.a. op de gebieden van wetenschap en kunst. Hier ligt een ruim veld, goeddeels ontgonnen, open om te speuren, bij voorkeur naar voldoende objectief vastge-

(vervolg op pagina 5)

Waarom nu juist de Bijbel?

Het is een vaak voorkomende vraag: „Als u nu eens naar een onbewoond eiland moest gaan en tien boeken mocht meenamen, welke zoudt u dan kiezen?”

Uit de antwoorden blijkt dan dat heel vaak de bijbel een van die boeken is. Voor veel mensen, ook niet-christenen, is de bijbel nog altijd een boek dat men hoort te hebben. Er zullen weinig humanisten zijn die niet één of meer bijbels in huis hebben. De vraag is echter: wat doen ze ermee?

Hebben ze de bijbel als siervoorwerp of als naslagwerk of als leesboek?

Het laatste zal wel weinig het geval zijn, een reden waarom ik bij een beperkte voorraad van tien boeken voor dat onbewoonde eiland liever iets anders mee zou nemen. De behoefte aan werkelijke lees-stof lijkt me daar nogal groot... Maar laten we ernstiger worden; ik geloof inderdaad dat de bijbel niet geschikt is als leesboek. Daar is hij ook niet voor bedoeld! De bijbel is allerm minst een literair werk, een soort roman of een gedichtenbundel; ook geen populair-wetenschappelijk werk zoals sommige journalisten ons willen doen geloven met boeken met pakkende titels zoals „De bijbel heeft toch gelijk” e.d. Als we iets over het ontstaan van de wereld willen weten kunnen we beter ergens anders terecht dan bij het genesis-verhaal. Literaire schoonheid moeten we over het algemeen ook niet in de bijbel zoeken, op uitzonderingen na als de psalmen, het hooglied en enkele andere gedeelten.

Als de bijbel al eens uit de kast komt, is het vaak om er iets in op te zoeken. Het is ook een

vaak gehoord argument voor het bezitten van enige bijbelkennis: als je de bijbel niet kent, kun je geen schilderijen begrijpen, al die voorstellingen, vooral van middeleeuwse schilders, zeggen je niets. Ook in gedichten of romans worden vaak toespelingen gemaakt op verhalen uit de bijbel. Veel van onze kunstuitingen blijven een gesloten boek als we niet enigszins met de bijbel op de hoogte zijn. Maar toch zullen christenen naar het mij voorkomt niet zo erg gesteld zijn op dit argument dat de bijbel degradeert tot een hulpboek voor de kunstgeschiedenis. Wat die middeleeuwse schilders betreft kunnen we dan misschien nog beter heiligenlevens gaan bestuderen... Overigens geloof ik dat zelden de bijbel werkelijk geraadpleegd zal worden als we een voorstelling op een schilderij willen begrijpen. Een goede encyclopedie verleent ons gemakkelijker en sneller zijn diensten. We moeten wel heel goed thuis zijn in de bijbel om er een bepaald verhaal in te kunnen vinden. Zoekt u maar eens op het verhaal van de ezel van Bileam, een verhaal dat ik onlangs in een schoolboek aangehaald zag.

Wanneer ik dan zeg dat we de bijbel meestal als siervoorwerp in onze kast hebben staan dan bedoel ik daar bepaald niets denigrerends of laatlunkends mee. Integendeel. Het is een teken van eerbied of van verering, als een portret van 'n beroemd man of 'n aandenken aan een familielid, een geschenk van een dierbare vriend.

Wat waarderen wij nu zo in dit boek dat wij het vaak een ereplaats in de boekenkast geven? Het is een symbool én een uiting van een levens- en wereldbeschouwing die wij weliswaar niet

de onze noemen, maar die wij toch, in zijn beste vertegenwoordigers, hoog schatten. Om deze levensbeschouwing goed te leren kennen gebruiken wij misschien andere middelen: wij raadplegen boeken erover, wij lezen tijdschriften of spreken met de aanhangers. In het leven van de christenen speelt echter de bijbel zo'n grote rol dat wij er ook niet aan voorbij mogen gaan. Veel wat wij zuiver menselijke verplichtingen of overwegingen noemen, baseren de christenen op hun bijbel. Het is voor ons van minder belang wat de bijbelschrijvers oorspronkelijk bedoeld moeten hebben als wel wat de christenen van nu erin lezen.

De bijbel heeft immers tweërlei betekenis: als weergave van de levensovertuiging van mensen uit vroeger tijd, van de bijbelschrijvers zelf, – hierin ligt voor ons niet de grootste waarde. De waarde ligt in die andere betekenis: namelijk als bron van inspiratie voor de latere generaties der christenen. Wat zij erin zagen, dat willen we weten. Niet eens uit pure belangstelling voor wat een ander nu zo al over allerlei levensvragen denkt, maar vooral om onszelf ermee te confronteren. Wat zóvelen zólang heeft beziggehouden, kan niet zonder waarde ook voor ons zijn. En om een eigen levensovertuiging te vormen of te verdiepen is het nodig en wenselijk kennis te nemen van wat zóvelen om ons heen beweegt. Dit geldt in de sterkste mate voor de kinderen, bij wie immers een levensovertuiging nog groeien moet. Wanneer zij op enige wijze met bijbel en christendom in aanraking gebracht worden, kan dit alleen maar goed zijn; tenminste als dit niet óf op afbrekende óf op opdringende wijze gebeurt. De bijbel is immers als een van de belangrijkste produkten van onze westerse cultuur waard om ermee in contact gebracht te worden.

W. van Dooren

Haarlems Humanistisch Toneel

Op 23 november gaf de Toneelgroep van de gemeenschap Haarlem van het H.V. in het Minerva Theater te Heemstede een opvoering van het stuk „De heilige vlam” van W. Somerset Maugham.

Ondanks de mededeling in het programma, dat dit stuk, handelend over de euthanasie, nog zeer actueel was, in verband met de Softenonbabies, heeft het me toch niet erg aangegrepen. Ik vond het geen gelukkige keuze, maar de moeilijkheden van een pas beginnende toneelgroep zijn zo talrijk, dat het niet eerlijk is hen daarover al te hard te vallen.

Bovendien moet ik zeggen, dat de manier waarop ze het brachten me bijzonder plezierig aandeed en aan de reacties van de volle zaal was heel goed te merken, dat men er net zo over dacht als ik. Er werd met enthousiasme gespeeld en dat alleen al schept tussen de spelers en het publiek een prettige sfeer van „bij elkaar te horen”.

Zonder nu de spelers een voor een voor het voetlicht te halen om ze goedkeurend toe te spreken, wil ik in het algemeen toch nog wel even opmerken, dat de uitspraak wat al te nadrukkelijk correct was. Misschien moet dat wel, als je pas begint, maar voor zover ik weet, wordt er in Haarlem en omstreken het zuiverste Nederlands gesproken, zodat al die mooi uitgesproken „ennetjes” een beetje geforceerd aandeden en hier en daar zelfs op m'n lachspieren werkten.

Dit is nu niet zo belangrijk, het zal wel weer slijten op de duur, maar wel moet gezegd, dat er in dit gezelschap beslist talenten zitten, waar we in de toekomst veel van kunnen verwachten.

De spelers zelf waren na afloop niet zo erg enthousiast. Dat is een goed teken. „Ontvreemdenheid is de motor van de vooruitgang”, zei de oude Gerhard altijd en in dit geval belooft het voor spelers en publiek nog heel veel gezellige voorstellingen.

A. S.

(slot van pagina 4)

stelde data. Het behoeven echter geen bepaalde dagen alleen te zijn, men kan weken, maanden en jaren wijden aan grote verschijningen en verschijnselen, zoals wij in de westelijke cultuurkring een Mozart-jaar, of een herdenkingsjaar van Schopenhauer kennen. Hier zal vóór al geoordeeld moeten worden over de algemeen-menselijke betekenis van grote en markante evoluties en revoluties en van historische figuren. Men kan denken aan bevrijdingsdata: herdenkingen van gewonnen of herwonnen menselijke en geestelijke vrijheid, zoals de Franse revolutie met haar nog beperkte „vrijheid, gelijkheid en broederschap”, de afkondiging van de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring met zijn grotere, misschien te grote erkenning van het individuele recht op vrijheid en streven naar geluk (the pursuit of happiness) en aan het Atlantic Charter. Men kan zich, voor de betekenis van dergelijke data, er in het klein aan spiegelen, dat de bevrijdingsdag en dodenherdenkingsdag in Nederland ook door humanisten nog plaatselijk als hoogtijdagen afzonderlijk worden beleefd.

Grote figuren

Confucius en Lao Tsz, Boeddha, Hillel en Jezus – en hoe vele anderen! – slechts vage aanknopingspunten geven voor hoogtijvieringen, figuren als Franciscus van Assisi, Giordano Bruno, Descartes, Spinoza, Goethe, Kant, Marx en Camus – om maar enkele te omstreken voorbeelden te noemen – geven meer nauwkeurige. Er wordt hier van figuren en niet van personen gesproken, omdat het eerder gaat om de algemeen-menselijke waarden, die zij tot uitdrukking hebben gebracht of doen komen, dan om mensen. Het zou eerder gaan om datering van manifestaties en publikaties daarvan, dan om hun levensdata.

Belangstelling voor deze figuren leeft al reeds in bepaalde groepen. Is het ondoenlijk, daarvoor van humanistische zijde veel bredere belang-

stelling te wekken? De grote verworvenheden in denken en voelen zijn eenvoudig te formuleren en te brengen, juist de bedoelde figuren gaven hiervan voorbeelden. Na een zorgvuldige selectie lijkt het zeker mogelijk. Op een humanistische kalender zouden deze ook hun juiste plaats kunnen vinden.

In eigen kring

Ook het meer individuele leven kent zijn hoogtepunten en herdenkingen daarvan. Hun betekenis, en de stijl waarin die herdenking plaats heeft, mogen niet geringer worden geacht, al zijn ze anders van aard. Geboortedagen – b.v. van kinderen – en sterfdagen – b.v. van ouders – liggen voor de hand; de laatste als de dagen waarop men een geheel menselijk leven kon en kan overzien en de waarde daarvan beseffen. De huwelijksdag – voorzichtig gezegd de dag waarop een nauwer dagelijks samenleven met een ander geprobeerd begon te worden – valt daar uiteraard ook onder, voorzover dat samenleven meer positieve dan negatieve waarde bleek op te leveren. Maar er zijn nog andere data, b.v. die waarop men een levenspartner – en dat is nooit een partner voor het gehele leven – „in den lijve of in den geest” voor het eerst, of van veel meer nabij, heeft ontmoet, of wel data, waarop het leven voor een individu een andere, waardevolle wending nam. Gelukkig is degene, die dergelijke data herdenkt, ook die ze nog uit brieven of dagboeken zo nodig kan opdiepen, en op zijn kalender plaatsen. Wie heeft overigens niet, in gedachten of in werkelijkheid, af en toe een „bedevaart” gedaan naar de plaatsen waar hij of zij, (of zij samen) voor kortere of langere tijd, of voor bepaalde dagen, meer intensief heeft geleefd, gelukkig, of meer bewogen, is geweest?

Het voorgaande biedt slechts suggesties, ter aanbeveling, misschien ter nadere uitwerking.

De agenda van het congres van de I.H.E.U. was vol. Maar zit er iets in een nader onderling beraad?

K. P. van Meurs

BALLING EN DICHTER

Eeuwenlang gold Ahasverus, de zwervende Jood, als het symbool van het vervolgte Joodse volk. In de geschiedenis en de literatuur van de mensheid wordt steeds weer gesproken over vervolgers en vervolgd van het boek Esther tot de gebeden van de vier Litause meisjes in een Siberisch kamp¹⁾. Altijd zijn er mensen geweest, Joden en niet-Joden, mensen van allerlei ras, huidskleur, godsdienst en nationaliteit, die, om het vege lijf te redden, hof en haard moesten verlaten. En zij allen ervoeren, wat de dichter-balling Dante schreef, „hoe zout het brood van anderen smaakt en wat harde weg het is, te dalen en te stijgen langs vreemde trappen.” (Paradiso XVII, 58-60). „Werkelijk was ik een schip zonder zeil of roer, door de schrale wind der armoede voortgedreven naar allerlei havens, gaten en stranden” (Convito I, 3). Herinnering aan het verleden doet de huidige nood nog sterker gevoelen: „Er is geen groter verdriet dan zich in dagen van ellende, de tijden te herinneren toen men gelukkig was” (Inferno V, 121-123).

Zwervers, uitgestotenen, ballingen, elke periode van de geschiedenis kent ze.

„Onherroepelijke balling
Op een kuststrook streng begrepen,
In voortdurende versmalling,
Starend naar verbrande schepen.”

(Slauerhoff)

De grote Poolse dichter Adam Mickiewicz (1798-1855) dacht met weemoed terug aan het zwaarbeproepte Polen. Zijn vaderland had reeds lang opgehouden een zelfstandige natie te zijn; in de jaren 1772, 1793 en 1795 was het in etappes opgedeeld tussen Rusland, Pruisen en Oostenrijk. Zwervend door Europa vond hij tenslotte in Parijs een toevluchtsoord maar hij gevoelde zich als een eenzame pelgrim, zoals hij ook zegt in het gedicht „De Pelgrim”.

De pelgrim

Een land vol weeld'rig schoon ligt aan mijn
[voeten uitgespreid.
Diepblauwe hemel boven mij, fraai vergezicht
[rondom –
Waarom toch vlucht ge hier zo ver vandaan,
[mijn hart? Waarom
Naar verre streken en – helaas – naar een nog
[verder tijd?

Litauen! Lieflijker zong mij jouw rustig ruisend
[woud
Dan nachtegale van Bajdar, dan maagden
[van Salchir,
En liever dwaald' ik rond door jouw
[moerasgebied, dan hier
Langs moerbeien robijnenrood, langs ananassen
[goud!

'k Ben zo ver weg van háár! Mij lokt en wenkt
[zo velerlei, –
Waarom voel ik me zo gekweld en smacht
[ononderbroken
Naar haar, voor wie in levensochtend liefde is
[ontloken?

In het beminde land, dat mij ontzegd is, gaat zij
[vrij,
Daar waar door elk ding van haar trouwe
[minnaar wordt gesproken –
Zij gaat, waar vers mijn voetstap ligt. Ach, denkt
[zij nog aan mij?

(Vertaling dr. Tom Eekman.)

Na de eerste wereldoorlog en de Russische revolutie kon men in Shanghai, in Parijs, in Belgrado, in Den Haag, her- en derwaarts verspreid, de duizenden Russische ballingen aantreffen. De dichter Jan Campert zag bij het uitbreken van de tweede wereldoorlog de vluchtelingen en tijdens en na de tweede wereldoorlog moesten opnieuw honderdduizenden naar de vreemde

trekken: Estlanders, Letlanders, Litauers, Polen, Tsjechen. Vele zijn de namen, die voor tallozen een bittere herinnering vormen: Spanje, Hongarije, China, Tibet, Algerije, Oost-Duitsland, Cuba. En weinigen onder de ballingen zullen de berustende woorden van de oude Chinese dichter Po Tsju I kunnen herhalen: „Ik ben niet meer om ballingschap verbitterd.”

Door geen wordt het verlies van alle menselijke zekerheden – ook al zijn dit vaak schijn-zekerheden – heviger en schrijnender ervaren dan door hen, die zich terwille van een ideaal, van een verlangen naar gerechtigheid en vrijheid, maar ook vaak door de grillen van de wereldpolitiek gedwongen zagen de geboortegrond vaarwel te zeggen en een nieuw bestaan te zoeken in een vreemde en vaak onverschillige wereld. Over hen spreken de Chinese dichter Thoe-Foe (713-770) en de Nederlanders Jan Campert en Willem Brandt.

De balling

O, die verzworven zijt van 't liefste land
en zonder vrienden uit uw heimwee leeft,
te laat verlangend naar een oud geluid; –

nu nog het zonlicht aan uw kamerwand
zijn spel bedrijft, en alles buiten leeft
en, als een stem van ginds, een vogel fluit, –

nu droomt uw weemoed zich nog klein geluk.
Maar als de herfst straks 't groene woud
[verschiet,
de storm huilt guur, het regent zwiepend hard, –

dan breekt het waanbeeld voor uw ogen stuk:
de boodschap van een windzucht, van een lied.
En eenzamer dan ooit doolt nu het hart

de grenzen langs van een vergeefs gebied.
Vertaling Willem Brandt 2)

De drie vluchtelingen

Het eerst zag ik de vrouw, dat ligt
nu eenmaal in mijn aard.
Hoe gerimpeld was haar gezicht
(een berglandschap in kaart).
Door welk hels en aards gericht
werd haar geen leed bespaard?

Onder de doek rond het gelaat
slierten wat haren grijs;
zij stond daar als ene die staat
– een doodvermoeide vrouw –
op de hoek van een voorstadstraat
in sneeuw en winterkou.

Zij keek niet om naar de man,
een pak in de ene hand.
Ik dacht: dit is haar zoon. En dan:
zij zijn zeker hier gestrand
en zij weten niet wat er van
hen worden moet in mijn land.

In de ene hand het pakket,
gewikkeld in vaal papier;
ter rechter met rode baret
een mager meisje, wier
verwilderde ogen ontzet
vroegen: wat doe ik hier?

Het leek of de man wat zei aan
de vrouw, die voor hen liep.
Misschien: we moeten verder gaan...
En zij, in dromen diep,
hoorde nauw zijn schuchter vermaan
en ging alsof zij sliep.

Ik volgde hen over 't perron
– de vrouw, de man, het kind –
de trap af en uit het station...
Waar Amsterdam begint
scheen over het water de zon
en woei een voorjaarswind.

De man lei het pak op de grond
en knipperde in het licht;
de vrouw, die zichzelf hervond,
knoopte het jasje dicht
van het kind; ik die bij hen stond
liep door met dit gedicht.

Jan Campert 3)

door P. Krug

Displaced person

De keerkingszon heeft haar het hart verzengd,
er is nog grelle weerschijn in haar ogen.
haar lijf was soepel als het pampagras,
de huid gespannen, matgeel overtogen.

Zij wiegelt als een kleine tijgerin
maar past niet tussen deze steenravijnen,
zij zou naakt moeten dansen in het gras
haar heupen in de felle zon doen schijnen.

Gecorsetteerd schaduwt zij naar 't kantoor,
de regen door, met donkre ogenkringen,
de huid verbloesemd, perkament en goor.

De stad de straat zijn al bekende dingen.
„Toch weet ik niet goed waar ik thuis behoort.”
Straks in haar slaap hoort zij de gamelan zingen.
Willem Brandt 4)

1) Onlangs in vertaling van Gabriël Smit verschenen onder de titel „Maria, help ons”.
2) Uit Willem Brandt „Hart van Jade”. Querido.
3) Uit „Wie weet slaag ik in de dood”. Daamen.
4) Uit „Tussen steen en bamboe”. C. P. J. van der Peet.

Een dringend telefoontje voor de druk bezette Billy Graham

Hallo, Billy. Hier is je Vader! – Nee, nee, in de Hemel – Je bent zeker nogal verrast, Mij aan de telefoon te krijgen! Dat gebeurt niet ieder, die voor het eerst door Mij opgebeld wordt – Een lid van Mijn staf gaf Mij je artikel**) over je wens, om het geloof verplicht te gaan stellen. Ik las je artikel, doch je hebt Mij niet overtuigd. Heb je dan niets geleerd van de martelaars? Ik geloof, dat je wederom mensen wilt gaan vervolgen – Heb je het erg druk? Goed, Ik zal het kort maken. Ik wil met je praten over de atheïsten. Je beweert, dat je hun aantal enorm hebt vermindert en dat de verhouding: gelovige-ongelovige, nu in Amerika is: 99 op 1. De 99 gelovigen kunnen die ene atheïst niet verantwoordelijk gaan stellen voor alle misstanden daar beneden op aarde. –

Maak je toch niet zo bezorgd over die atheïsten! Nog nooit heeft één atheïst Mij geërgerd – En luister nu eens goed, Billy! Ik meen het ernstig. Ik zal de atheïsten heus wel overleven, maar Ik vraag mij af, of datgene, wat Ik op aarde wil, jullie theïsten wel zal overleven, nu jullie het geloof verplicht willen gaan stellen! Want dat heeft Me méér hoofdpijn bezorgd, dan al het andere, wat mensen in naam van het geloof plegen te doen. Als Ik denk aan al die moordpartijen in naam van . . . – Nee, Ik bedoel allen, die het geloof verplicht stelden, niemand uitgezonderd. – Ja, óók de christenen.

Het verbaast Me, dat jij de geschiedenis van het christendom niet blijkt te kennen. – Ook daarin heb je ongelijk, Billy. Sommigen van Mijn beste vrienden zijn helemaal geen christenen. Sommigen daarvan zijn atheïsten.

Zeker, Ik weet, dat je enorm je best doet, maar Mijn accountants zeggen, dat je er voldoende voor beloond bent. – Je bent bang, dat de Bijbel uit de rechtzalen zal worden verwijderd. Dat zou Ik graag zien, maar het zal heus niet gebeuren. De Bijbel vergroot de betrouwbaarheid van eerlijke mensen geen zier en leugenaars worden onder de dekmantel van de Bijbel gerespecteerd. – Ja, Ik weet, dat je bang bent, dat legerpredikanten geweerd zullen worden uit de strijdkrachten. Wees daar maar niet bang voor! Dat zal heus niet gebeuren. – Neen, Ik zou Me opgelucht voelen, als ze verwijderd werden! Ik geef Mijn zegen niet aan de oorlog, en Ik zou graag willen, dat de christenen dit zouden gaan beseffen. Waarom vertel je hun dit niet? –

Succes? Onze beste afgezanten hadden daarginds op aarde geen succes. Jesaja, Jezus, Socrates, Johannes Huss, Michaël Servet, om enkele voorbeelden te noemen, die je misschien kent. – En nu wat je angst betreft, dat gebeden en christelijke gebruiken op de scholen afgeschaft zullen worden. Wat die gebeden betreft: Ik geef slechts om gebeden, die uit het hart komen en niet om gebeden, die via het schoolbord uit het hoofd geleerd worden. Ik heb de mens zodanig ge-

maakt, dat hij niet gedwongen kan worden tot liefde, gebed of geloof. Ik wil niet, dat iemand gedwongen wordt tot kerkbezoek. – Ze worden er heus niet door verbeterd. Daarom zijn hier in de hemel zoveel atheïsten! Want zij houden van eerlijkheid en verachten onoprechtheid; ze houden van rechtvaardigheid en menselijkheid. Anders waren ze hier niet! Hij die bemint wat Ik bemint, is Mijn vriend, of hij Mij nu kent, of niet.

Ik heb nimmer gewild, dat de ene mens de ander om het geloof vervolgt. Ik heb nooit aan iemand opgedragen, het geloof verplicht te stellen. – Spreek liever over je eerbied voor alles wat Ik gemaakt heb. Doch toon je deze eerbied, wanneer je anderen tot geloof wilt verplichten? –

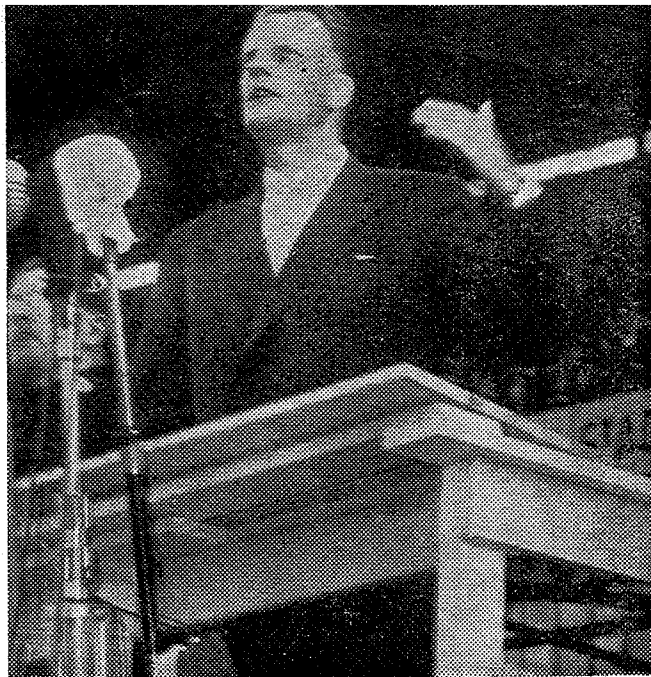
Natuurlijk, mensen zijn wel eens fout. Maar ben jij ertoe geroepen, als hun rechter en vervolger op te treden? Ik vervolgde jou niet, telkens wanneer jij fout was! – En dan ben je het eens met Brooks Hays, de speciale assistent van de president, die gezegd heeft: „Wie een openbare verantwoordelijkheid draagt, en niet in God gelooft, kan iedere onrechtvaardige of immorele handeling goed praten!” – Wat dat goed praten betreft, leren onze statistieken, dat er in Amerika 99 atheïsten zijn op 1 gelovige. – Nee, dat bestaat niet. De weinige atheïsten, die Amerika volgens jou telt, kunnen niet aansprakelijk gesteld worden voor al dat goed praten, ook al deden ze dat 24 uur per dag. Bovendien zijn de meesten van hen slechts atheïsten gedurende één uur per week, nl. 's zondags van 10-11 uur. –

Nee, Ik zou je willen laten beseffen, dat een gelovige zijn weerga niet heeft wat betreft het goed praten! Ik heb gelovigen moord, slavernij en armoede horen goed praten. Zelfs jij noemt rijkdom Mijn zegen. Dan moet armoede Mijn vloek zijn, als Ik tenminste zoets als een vloek er op nahoud. Jullie gelovigen noemen oorlogen Mijn wil en jullie roepen Mijn hulp in bij de strijd. Ik hoor, dat jullie rassens-segregatie Mijn wil noemen. Ik ken jullie minachting voor vreemdelingen maar al te goed, ook jullie haat tegen Chinezen en Russen en jullie hoogmoed tegenover Mijn kinderen in de Stille Oceaan, waar jullie je goddeloze bommen hebt beproefd.

De grootste zondaar is hij, die beweert, dat Ik zijn slechte daden goedkeur. Hij beweert, dat zijn wil Mijn wil is. Jijzelf meent het recht te hebben, geloof verplicht te stellen. Wiens geloof? Jouw eigen geloof, natuurlijk. Maar je zult het voorstellen als het ware geloof, zoals Ik dat wil. Jullie christenen vernederen Joodse kinderen in Mijn naam, door kerkelijke gebeden op de openbare scholen verplicht te stellen – omdat Ik dat zou willen . . . –

Als Amerika vernietigd zou worden, zal dit uit Mijn naam gebeuren en niet uit naam van atheïsten. – En geloof niet alles, wat in de Bijbel staat! – Nee, niet alles wat in de Bijbel staat, is waar. – Dat moet je Mij niet kwalijk nemen! Nee, je vergist je: Ik schreef de Bijbel niet! – O, dat wel. Ik stem heus wel in met veel van wat in de Bijbel staat. –

Goed, goed. Ik zou niet graag willen, dat je te laat komt op je eerstvolgende preek-bijeenkomst. Trouwens, Ik heb Zelf ook nog het een en ander te doen. En nu nog één ding; want Ik geloof, dat je Mijn beeld en het beeld van Amerika vertekent, wanneer je schrijft: „De enorme welvaart, macht en zegen, waarin Amerika zich mag verheugen, is volgens mij de rechtstreekse vervulling van de belofte: „Gezegend het land, welks God de Heer is.” – Nee, Ik geloof niet, dat mensen rijk worden, omdat ze

De Evangelist Billy Graham

Mij liefhebben. Het gebeurt ook wel, dat ze arm worden. Ik keur alle rijkdom af, die verdiend wordt ten koste van de armoede van anderen. Meer dan welvaart gaat Mij broederschap in Amerika ter harte.

Jij denkt zeker, dat, wanneer Mijn naam op je munten gegraveerd is, dat Mijn Rijk dan in je land gevestigd is! Maar Mijn Rijk wordt niet op geld gevestigd, maar in harten. Word wakker, Billy! Zie je niet, wat er in je land gebeurt? Weet je niet, dat mensen gearresteerd worden, omdat ze rustig in restaurants zitten te eten? Je bent tegen Fidel Castro, maar waarom deed je je mond niet open tegen het schrikbewind van Batista? Heb je dan geen ogen, om te zien, en geen oren, om te horen? Wanneer een land rechtvaardigheid betracht, dan eert dat land Mij en dan is het gezegend.

Als jouw land als eerste een man om de aarde had doen cirkelen, in plaats van Rusland, dan zou je gezegd hebben, dat Amerika de eerste was, omdat God de Heer van Amerika is. – Dat spijt me verschrikkelijk! Sorry, dat Ik je zo heb opgehouden. Maar luister nog even goed: Laat de atheïsten aan Mij over en maak je daarover geen zorgen. En kijk eens goed naar de spreuk op de munten, waar je niet vies van bent: als je werkelijk op Mij vertrouwt, dan moet je het geloof niet verplicht willen stellen voor andere mensen. Het enige wat Ik van je vraag is: wees een goede tuinman op Mijn aarde en wees een goede broeder voor al Mijn kinderen. – Je wilt dit noteren? – Voor je eerstvolgende massabijeenkomst? Best. Het enige – wat Ik verlang – is, dat je een goede tuinman – op Mijn aarde zult zijn – en een goede broeder – voor al Mijn kinderen. – Nee, dit is alles. – Wat zeg je . . . „God?” – Oh, zei je dat. Dank je, en God zegene ook jou, Billy.

Ernest H. Sommerfeld
(die zijn kijk op God even onjuist acht, als de kijk van Billy Graham op God. Maar hij acht zijn kijk minder schadelijk, omdat hij aanneemt, dat niemand het met zijn kijk eens zal zijn.)

Dit telefoongesprek troffen wij aan in het zomernummer 1962 van „The Unitarian Register and the Universalist Leader”. De schrijver, E. H. Sommerfeld, is predikant van de Unitarische Gemeente te Alexandria (Virginia) – P. D. v. R.

**) In „Saturday Evening Post”, d.d. 17 febr. 1962. Daarin stond een artikel van de, ook in Nederland, welbekende Evangelist Billy Graham, getiteld: „Our Right to Require Belief”.

Hervormde belijdeniscatechisatie

„Hervormd Nederland” van nu al meer dan een jaar geleden bevat een merkwaardig artikel getiteld: „Begrepen Aarzeling”. Dit artikel behelst een gesprek tussen een orthodoxe vader en diens zoon, die voor belijdeniscatechisatie terugschrikt. De vader toont begrip voor de aarzeling van zoonlief. Hieronder volgt een korte samenvatting van de dialoog tussen vader en zoon:

Eerst komt de zoon met zijn bezwaren, die als volgt luiden:

1. „En dacht u soms, dat ik met die geloofsbelijdenis van de kerk al klaar was? Daar heb je bijv. de maagdelijke geboorte, de opstanding des vleses.”
2. „Ik herinner me nog best die laatste belijdenisdienst met de vragen: „Aanvaardt ge de roeping, om tegen de zonde en de duivel te strijden, uw Heiland te volgen in leven en in sterven, Hem te belijden voor de mensen”. Dat is me nogal wat! Die duivel en die navolging in leven en in sterven!”

Naar aanleiding van de bezwaren sub 1 weet de vader slechts op te merken, dat hij evenzeer met de kerkelijke geloofsbelijdenis (de zg. Apostolische Geloofsbelijdenis of Twaalf Artikelen des Geloofs) moeite heeft, waarop zoonlief uitbarst: „Dus staan jullie daar zondag aan zondag in de kerk zo'n beetje te liegen, als de geloofsbelijdenis opgezegd wordt?” Het antwoord van de in het nauw gedreven vader is te merkwaardig, om niet volledig te citeren:

Vader zei: „Nu moet je eens even luisteren. In Psalm 23: „het lied van de goede herder” wordt voortdurend „het schaap uit de kudde” sprekend ingevoerd. Telkens staat er „ik” en „mij”. „De Heer is mijn Herder, mij zal niets ontbreken”. „Al ging ik ook door een dal der schaduw des doods, ik zou geen kwaad vrezen”.

Heb je wel eens bedacht dat dat schaap alleen maar „ik” en „mij” kan zeggen, voor zover hij tussen de andere schapen van de kudde van de Heer in loopt? Als hij op zijn eentje „ik” en „mij” gaat zeggen, is hij volgens Jezus een „verloren” schaap.

Zo zie ik 't ook met het belijden van de geloofsbelijdenis. Ik kan alleen maar zeggen en blijven zeggen: ik geloof in de opstanding des vleses en in de maagdelijke geboorte, voor zover ik binnen de kerk van Jezus Christus wil zijn, voor zover ik me opgenomen wil weten onder „alle heiligen rustend na hun werk” en alle heiligen, die het in dit leven met Christus willen wagen.”

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactieraad: Mr. H. Singer-Dekker,
dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt-Corstius,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof,
H. A. Scheltes,

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4,
telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 1 01 63; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht
Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische
organisaties f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50
buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

Beroep op kudde-instinct

De bedoeling van deze stichtelijk-theologische wartaal is wel duidelijk: de vader doet een beroep op het kudde-instinct van de zoon en tracht langs deze weg diens gewetensbezwaren te omzeilen.

Op de bezwaren sub 2 weet de vader slechts te antwoorden, dat de belijdenisvragen in het ontwerp-Dienstboek staan. Er valt dus nog over te praten. Dit is een waardeloos argument, omdat iedereen weet, dat de belijdenisvragen in het definitieve Dienstboek precies dezelfde onaanneemelijkheden zullen bevatten als in het huidige ontwerp-Dienstboek, misschien nog wel méér!

Aldus het gesprek, dat bepaalt geen reclame is voor het geloofsleven binnen de Hervormde Kerk.

Boven het artikel staat: „Begrepen Aarzeling.” Wij zetten hier een vraagteken achter. Het begrip des vaders heeft nl. een heel vies smaakje. Hij heeft met dit „begrip” een bedoeling: zoonlief met een zacht lijntje op de belijdeniscatechisatie te krijgen. Dit blijkt duidelijk uit het slot van het artikel. Het gesprek, dat ontstaan is n.a.v. een kaart van de predikant, komt terug op deze kaart:

Vader zweeg en keek nog eens naar de kaart van de dominee. Hij zei: weet je wat ik zo aardig vind? Er staat niet: die drie uren zijn alléén toegankelijk voor degenen die belijdenis doen. Er staat „tevens belijdeniscatechisatie”. Die dominee van jou snapt precies, dat jullie er tegenop zien nu al je beslissing te nemen. Daarom zegt hij: kom maar en praat mee, luister mee, denk mee... en misschien wordt deze catechisatie dan na verloop van tijd ineens voor jou „belijdeniscatechisatie”.

Het kind en de godsdienst

Mag ik u, voor mij aan het einde van mijn verhaal pantheïsme aangewreven zou kunnen worden, eerst een paar dingen vertellen uit mijn kindertijd?

Hoewel mij dit beslist niet op zodanige manier was bijgebracht, had alles wat met godsdienst te maken had, iets van ontzetting en beklemming voor mij. Het „Alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren zoon gegeven heeft” begreep ik helemaal niet, en wie zou het mij uitleggen, te meer daar het niet in me opkwam het te vragen? Ik vond mijn eigen Vader veel beter, want ik was er tot in het diepst van mijn zieltje van overtuigd, dat die geen van zijn kinderen aan het kruis zou laten spijkeren, omdat hij zoveel van andere mensen hield. Mijn Vader zou liever zichzelf laten kruisigen, als dat dan met alle geweld moest.

Veel Bijbelse geschiedenissen en versjes, die we zongen, zaten vol raadsels. Zelfs in het Onze Vader, dat we uit ons hoofd moesten leren, zat een vreemde rareit: „Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren.” Wat korenaren waren wist ik wel, dus schuldenaren zou dan wel een soort rogge wezen, dacht ik.

Wanneer wij zongen: „Ik zal mij buigen op uw eis, naar uw paleis, het Hof der Hoven”, zag ik in gedachten de mensen geknield op het steenkoude ijs van het duinmeertje Dodemanskisten. (We woonden op Terschelling, en het kon daar 's winters zo erbarmelijk koud zijn, en het stormde er ook bijna altijd, geloof ik!)

En iedereen moest daar maar gebogen liggen en zelf zat Onze Lieve Heer ergens in de wolken, niet eens zo verschrikkelijk hoog, (want ik kon het paleis duidelijk zien) in een hof der hoven alles aan te kijken. 't Vervulde me met een kinderlijke wrok, waar ik niet aan toe mocht geven,

Lezingen voor de radio

Zo. 23 dec. VARA 9.45 uur: P. N. Kruyswijk:
„Feest van het waken”.

Zo. 30 dec. VARA 9.45 uur: J. P. van Praag:
Nieuwjaarsbrief.

Zo. 6 jan. VARA 9.45 uur: L. van Gelder:
„Vorming voor jonge mensen”.

Wij beschouwen dit artikel als een soort handleiding voor orthodoxe vaders, die ermee inzitten, dat hun kinderen van omstreeks achttien jaar niet naar de belijdeniscatechisatie willen. Het advies is: Maak u vooral niet boos, toon begrip en tracht uw zoon of dochter met een zacht lijntje naar de belijdeniscatechisatie te krijgen.

Symptomatisch

Wij stonden zo uitvoerig stil bij deze „handleiding”, omdat zij symptomatisch is voor het geloofsleven van de orthodoxie, dat niet op een zelfverworven en redelijk doordachte overtuiging berust, maar op een primitief kudde-instinct, dat alle redelijke gewetensbezwaren moet onderdrukken.

Ervan uitgaande, dat dit gesprek tussen vader en zoon het door de vader gehoopte resultaat heeft, nl. zoonlief slikt zijn bezwaren in en wordt op de komende Palmzondag 1962 bevestigd tot lidmaat der Nederl. Hervormde Kerk, dan vragen wij ons het volgende af:

Wanneer zoonlief ná Palmzondag 1962 wéér komt aanzetten met bezwaren tegen de Geloofsbelijdenis en tegen de Belijdenisvragen, zal de vader dan nog evenveel begrip aan de dag leggen als vóór Palmzondag 1962? Wij wagen het te betwijfelen: het schaap zit dan immers in de kooi!

P. D. van Roijen

want God was almachtig en alwetend. Het gevolg was dat ik soms 's avonds niet durfde inslapen, uit angst wakker te worden in de hel, als straf voor al mijn zondige gedachten.

Deze herinneringen uit mijn kindertijd hadden mij zeer voorzichtig gemaakt ten opzichte van wat ik mijn eigen kinderen bijbracht.

Met o.a. dit gevolg:

Toen mijn zoon vier jaar was, lag hij eens ziek in de achterkamer; wij zaten in de voorkamer aan tafel te eten. De schuifdeuren stonden open. Op de rand van het bord pap, dat mijn zoon voor zich had, was een bromvlieg neergestreken, welk feit ons uiteraard onkundig bleef, tot hij er ons op de volgende wijze van in kennis stelde:

„Mammie”, zo begon hij, „jij hebt toch gezegd, dat God oferal is?”

„Ja zeker”, antwoordde ik.

„Sittie dan ook in een mier?”

„Ja.”

„En in een vlieg?”

„Ja”, zei ik weer, met een plotseling doorbrekend weten, wat komen ging.

„En as je nou een vlieg doodslaat, sla je dan God niet dood?”

„Nee”, legde ik uit, „want God is het leven en de vlieg leeft. Als nu de vlieg doodgaat is het leven uit de vlieg, en dan is alleen dat kleine huisje, dat zijn lijfje is, leeg.”

„O”, ontdekte hij, „Ja en dan komt dat leven weer in een andere vlieg!”

Toen was het een ogenblik stil, maar even daarna kwam weer zijn stemmetje: „Maar Mammie, is het dan voor soon klein diertje niet swaar lopen met God in se buikje?”

Voor u mij pantheïsme aanwrijft...

Nanne Bakker

Uit: De Vrij-Katholiek (aug./sept. 1962)

EEN ECHTE DRAAK...

(maar meesterlijk verteld)

Soms is het wel eens heerlijk een goeie draak van een roman te lezen en dat genot wordt natuurlijk verhoogd als het verhaal boeiend geschreven is. En dat is met „Sylva” van Vercors het geval, meer nog, men kan zeggen, dat het, zonder in de kunst van „l'art pour l'art” te vervallen, meesterlijk is neergezet. Het zou ook moeilijk anders te verwachten zijn van een Vercors (pseudoniem voor Jean Bruller), die immers als eerste werke op zijn naam heeft staan dat boekje, onder de Duitse bezetting in Frankrijk verschenen, „Le silence de la mer”, dat wereldroem oogstte. In het bijzonder, omdat het, weergevende de haat tegen de overweldigers van het land, de individu, d.w.z. elke Duitser apart, toch niet voor de Hitler-furie aansprakelijk stelde.

Ik wil in de eerste plaats over deze spannen-de roman schrijven, omdat een heleboel mensen nu eenmaal niet de tijd en de rust hebben om van de „nieuwe roman” te genieten, zoals ik dat doe. Voor mij is elk boek van Robbe-Grillet, Michel Butor, Nathalie Sarraute en hun hele groep en navolgers – waarvan er steeds meer komen, net zoals dat met de abstracte kunst het geval was – een délicatesse, omdat, wie veel boeken leest, uiteindelijk genoeg krijgt van hetzelfde schema. Maar eindelijk wilde ik toch wel weer eens wat anders onder de ogen krijgen. Er is nog een tweede reden, waarom ik „Sylva” van Vercors (285 pag. 9.60 NF, ong. f 7.50) wil bespreken. Het uitgevershuis ervan, het voor de oorlog zo beroemde „Maison Grasset”, is na de oorlog lang niet zo „en vogue” als de Maisons Gallimard, Julliard of de Editions du Seuil. Grasset was de man, die door middel van nieuwe reclame-methoden de verkoop van zijn boeken opjoeg tot in de honderdduizenden exemplaren, maar die tijdens de oorlog verkeerd is geweest. Zijn geest ruste in vrede, hij was een man, die het goed bedoelde, want hij heeft heel wat uitmuntende schrijvers naam laten maken, maar die het verkeerd aanlegde, ook met zijn reclame-campagnes, waarbij hij er dikwijls eenvoudig op los loog, wat de oplagen betreft, die dan pas later het fantastische cijfer bereikten dat hij had genoemd.

Over Vercors

Ik heb dit boek „Sylva” juist voor „Mens en Wereld” willen behandelen, omdat in deze roman een ontwikkeling wordt weergegeven, die het humanisme moet interesseren. Voordat ik echter tot de geschiedenis overga, nog even een enkel woord over Vercors, die thans 60 jaar oud is en door de wereld op het ogenblik zo goed als vergeten, al heeft hij natuurlijk in Frankrijk zijn lezerskring, die trouw zijn latere romans heeft gelezen, o.a. „Les armes de la nuit”, „Les animaux dénaturés” en enkele essais, waarvan ik „Divagations d'un Français en Chine” noem. Oorspronkelijk was Jean Bruller tekenaar, een kwaliteit, dit hij bij het schrijven van zijn boeken niet heeft verwaarloosd, want al zijn figuren zijn scherp omlijnd neergezet, wat wel heel duidelijk bleek bij de verfilming van „Le silence de la mer”. Het was net, alsof men die film al eerder gezien had. In ieders gedachten hadden de beelden zich al tot de latere film gevormd. Daar ik niet al die verhalen van Vercors gelezen heb, kan ik het beste het oordeel overnemen van de uitstekende Franse criticus Pierre de Boisdeffre, die in zijn standaardwerk „Une histoire vivante de la littérature d'aujourd'hui” (1938-1958) schrijft, dat „de gedachten

van Vercors meer verwantschap vertonen met het stoïcisme van Camus dan met het methodische atheïsme van Sartre.” Dat is dan ook ongetwijfeld de oorzaak van zijn uittreden uit de Franse communistische partij, waartoe hij twaalf jaren lang had behoord. Hij heeft de redenen daarvan uiteengezet in een brochure „P.P.C.” (Pour prendre congé) genaamd. Hij is dus een man van eigen overtuiging, wat ikzelf heb kunnen constateren tijdens het Krawtsjenko-proces in Parijs, het proces van de man, die het opzienbarende „Ik koos de vrijheid” schreef, want op dat moment nam Vercors 't zeer tot mijn ongenoegen nog zonder aarzelen op voor het communistische weekblad „Lettres françaises”. De daarop volgende houding van het Russische communisme, bijv. het onder de voet lopen van Hongarije, heeft Vercors evenwel niet kunnen slikken. Een dergelijke ontwikkeling in zijn optreden, eerst beroemd vanwege zijn klandestiene boekje, toen geëerd door de communistische leiders in Frankrijk en die van het buitenland en tenslotte een zich-afzijdig-houden van alle politiek, eert de man.

Deze aanloop leek mij interessant, omdat elk-een zelf de jongste roman van Vercors, al dateert die dan ook van een jaar terug, kan lezen. Toch zult u wel iets van de inhoud willen weten. Het verhaal komt in het kort hierop neer, dat het precies het tegenovergestelde is van de roman van een Engelsman, die grote opgang maakte, David Garnett. Die schreef, nu al tientallen jaren geleden, „Lady into Fox”, de wonderbaarlijke historie van een vrouw, die plotseling in een vos veranderde. Voor haar man was dat vanzelfsprekend een minder aangenaam geval, dat vele verwickelingen met zich bracht. Albert Richwick, de hoofdpersoon in het boek van Vercors, kent die geschiedenis en hem overkomt dan iets, wat de metamorfose nog veel interessanter maakt.

Opwindende metamorfose

Een vos, die door de honden tot aan zijn boerderij wordt opgejaagd, verandert onder het krui-pen door de heg onverwachts in een mooie, blote jonge vrouw. Het is duidelijk, dat de lot-gevallen van een man, die onvoorziens een jonge vrouw in zijn huis krijgt met de hersens van een vos, veel opwindender kunnen zijn dan die van een echtgenoot, wiens eega in een vossenhuis kruipt, om zo te zeggen. De Engelsman, want de story speelt in Engeland, om haar bin-nen de perken van het fatsoen te houden (in Frankrijk zouden de gevolgen een veel sensuele-re tournure hebben aangenomen) wordt, en dat is het drakerige van het verhaal, na veel innerlijke tweestrijd zwaar verliefd op Sylva en ver-waarloost daarvoor zelfs een oude liefde, Dorothy, die zich na een ongelukkig huwelijk aan verdovende middelen verslaaft, waardoor niet alleen de weg voor Richwick vrij komt, maar de schrijver als pendant van de ontwikkeling van een „vossevrouw” tot een echt mens de gelegenheid heeft gegeven, de verdierlijking te schil-deren van de mens, die zich aan opium of co-caïne overgeeft.

De wijze, waarop dit hele gekunstelde en melo-dramatische gegeven is uitgewerkt, getuigt van een meesterlijke vaardigheid, die zich nergens verloochent door te snel te willen gaan, étappen te willen overspringen buiten redelijke grenzen, de grenzen van een roman wel te verstaan. Want Albert en zijn vriend, de oude dokter (vader van Dorothy) zijn het er over eens, dat, wil

VERCORS

Sylva een denkend wezen worden, zij de eman-cipatie van dier tot mens van vele eeuwen in en-kele jaren moet doorlopen. De vondsten van Vercors, vondsten, die op logica zijn gebaseerd, op de logica van het humanisme, zou ik zeggen, zijn m.i. voortreffelijk.

Spiegels in gruis

Sylva bijvoorbeeld herkent zichzelf niet in spie-gels, „omdat zij niet weet, dat zij bestaat”, dat wil zeggen, er zich niet van bewust is. Haar be-staan is een „état”, geën „état d'âme”. Haar ziel groeit pas langzaam aan in haar nieuwe lichaam op. En als zij zich tenslotte als bestaand wezen in een spiegel herkent, slaat zij die in gruzele-menten, omdat de schrik haar te pakken krijgt. Het beseffen van het bestaan brengt haar immers ook het besef van het eens-niet-langer-bestaan bij, dat een dier niet heeft. Bovendien is haar eerste reactie, als zij dat beeld in de spiegel met haarzelf identificeert, gelijk aan de uitspraak van Rimbaud en ook van Picasso „Je, c'est un autre”. (Ik, dat is iemand anders).. Er is veel filosofie voor nodig om die gespletenheid in de gevoelens te begrijpen, maar zij zal een ieder duidelijk zijn, die wel eens dingen gedaan heeft die hij (zelf) niet had willen doen.

Na het incident met de spiegel, beter gezegd met de spiegels, want zij slaat alle spiegels in de herenboerderij in gruis, komt dan de openbaring van het herkennen van voorwerpen en personen op schilderijen en uiteindelijk, maar pas op blz. 214 van de 285, het openbloeien van de lach. Dieren kunnen wel bedroefd en vrolijk zijn, maar huilen en lachen doen zij niet. Pas als het „vosse-vrouw” op een keer in lachen uit-barst, is zij rijp voor het menselijke wel en wee.

Het einde van de roman zal ik niet verklap-pen. De liefde voor de lieflijke schone wint het van alle overwegingen, die tegen het huwe-lijk-in-feite met een mens-dier hadden gepleit. Trouwens, Sylva heeft bewezen niet lager dan de mens te staan. Mijn enige bezwaar tegen de fantastische geschiedenis, is, dat de auteur bui-ten beschouwing laat of Sylva in den beginne de meeste tijd op handen en voeten loopt. Wel vertelt hij, dat zij herhaaldelijk onder het bed verdwijnt en eerst niets van kleren moet hebben, maar dat is ook alles. Het laat de fantasie van de lezer vrij. Daarop speculeert een dergelijke ge-schiedenis. Dat sluit echter niet uit, dat dit pen-dant van Lady Tebrick, die in een vos veran-derde, heel fijntjes is neergeschreven en andere fatasieën bij de lezer doet opkomen.

Henri Sandberg

*) „Lady into fox” verscheen in „The Phoenix Library”, uitgave Chatto and Windus, London.

Met Göran Schildt en de Daphne op reis

Göran Schildt. *Met de Daphne in zestien landen.* (N. Kluwer - Deventer, Contact - Amsterdam 1962) f 14,50.

Tweemaal heb ik het genoeg gehad een boek van de reiziger Schildt in M. en W. te bespreken. Ik heb zo genoten van deze reisverhalen en zoveel sympathie gekregen voor de wijze en humoristische kapitein van de Daphne, dat het een vreugde is om de kennismaking te hernieuwen door het laatste boek van Schildt. Dit reisverhaal is deels uit gedeelten van oudere boeken samengesteld, maar ook heeft Schildt door nieuwe hoofdstukken in te voegen het boek afgerond, zodat de lezer alle reizen van de Daphne kan meebeleven.

Door het Gölakanaal in Zweden, in Ramsgate in Engeland, in Parijs en door de kanalen heel Frankrijk door, Italië, Sardinië, Spanje, Joegoslavië, Griekenland, de kust van Klein-Azië, Cyprus, Egypte, de Soedan, wij reizen onopvallend en bescheiden mee met het avontuurlijke echtpaar.

Waarom dit boek, temidden van zoveel reisverhalen, mij bijblijft? Ik meen omdat de schrijver een gemakkelijke combinatie heeft gevonden, een harmonie heeft nagestreefd tussen lui en

actief zijn, tussen genieten en werken, tussen kennis en amateurisme, tussen ernst en humor, terwijl nooit blijkt, dat hij blasé wordt, door zijn bevoorrechte positie. Hij is een goede, soms zelfs een ideale gids voor degene, die iets van de oudheid weet of die er belangstelling voor heeft, of beide. Hij geniet voortdurend maar zwelgt niet, hij kijkt goed uit zijn ogen zonder het superioriteitsvertoon, dat zoveel wereldreizigers onuitstaanbaar maakt en hij is, ondanks zijn Fins-Zweedse afkomst, een zuiderling; ook volgens hem hebben wij alles, wat waarde geeft aan ons leven van de landen om de Middellandse Zee ontvangen en rustig gaat hij nu, op een originele manier, die landen bezoeken, in alle opzichten zich onderscheidend van de massatoerist of de vakantie-ganger, die, tegen zijn wil, toch naar de geijkte plaatsen gaat.

Ideale reiziger

Schildt is voor mij de ideale reiziger, die zijn belevenissen zo te boek stelt, dat de lezer nog niet eens jaloers wordt en hem en zijn vrouw dit heerlijke bestaan graag gunt, omdat hij ons mee laat genieten. Ik wilde u aanraden om dit boek te kopen, u zult er van genieten, als verstekeling op de Daphne. Het boek lijkt mij zeer

goed vertaald uit het Zweeds door Nini Schoeta en G. Baars-Jelgersma en de uitgave is fraai. Alleen bijzonder jammer is, dat ook in dit boek, de overigens fraaie foto's van de schrijver, niet bij de tekst zijn geplaatst. Daar moet iets aan te doen zijn.

Tenslotte wil ik u een lang citaat geven van Schildt van het reizen, u kunt zijn observaties vergelijken met de uwe: (pag. 36-37).

„Hoe veel toeristen gaan niet op reis om de afspiegeling te genieten van alles, waarvan zij in de boeken hebben gelezen, op de film gezien of van wat zij weten van horen zeggen. Wanneer ze dan in Venetië aankomen, regent of stormt het misschien en de tegenspeler, waarvan ze hebben gedroomd is er niet. Ze troosten zich met de gedachte hoe jaloers men thuis wel op hen moet zijn, ze sturen een massa prentbriefkaarten weg aan een plotseling onmisbaar publiek, fotograferen elkaar zonnig lachend en het gelukt hun werkelijk om het lichte gevoel van ontgoocheling terug te dringen. Dat spreekt overigens ook wel vanzelf. Ze weten immers, dat weldra alles goed zal zijn: wanneer de gapende afgrond van het ogenblik vergeten is, wanneer de pijnlijke werkelijkheid voorbij is en ze in hun foto-album bladeren met een „weet-je-nog” op de lippen. Dan komen alle details plotseling tot leven, de bespottelijke medereiziger in de trein wordt een persoon van gewicht en zelfs de regen telt niet meer mee.

Waarop berust deze merkwaardige tragiek, die speciaal een modern verschijnsel is..? Waarschijnlijk op een zich steeds dieper worstelend geloof aan een klaargemaakte wereld, waarin we slechts gevoelens te plukken hebben als waren het rijpe vruchten aan de bomen. De mensen uit vroegere, gezondere tijden hadden altijd een wezenlijke drijfveer om op reis te gaan: ze wilden iets veroveren, iets leren, hun ziel redden, handel drijven of hun zuster uithuwelijken. Wij romantici van later dagen geloven dat we reizen om te reizen. In werkelijkheid reizen we om gereisd te hebben - en leven om geleefd te hebben...”

H. B.

Een nieuw boek over Macbeth

„Conscience in Shakespeare's Macbeth”
W. H. Toppen - dissertatie A'damse
Universiteit - Uitg. Groningen 1962.

De toch wel tamelijk omvangrijke literatuur over dat geweldige drama Macbeth van Shakespeare is met deze dissertatie letterlijk verrijkt. Vrijwel de gehele problematiek van dit spel van de mens, in zijn worsteling met zijn zedelijk besef, passeert hier; en op menig punt worden originele gedachten gelanceerd en uitgewerkt. Op blz. 65 vat schrijver de inhoud van het stuk samen:

„Want de ware geschiedenis van Macbeth is die van een mens - niet tegennatuurlijk misdadig - maar gedreven tot moord door een wensdroom van macht en glorie; handelende tegen zijn betere gevoelens in, van kwaad tot erger gaande, zonder toch ooit werkelijk helemaal een monster te worden. Een mens gekweld door zijn geweten, dat hem influistert in donkere tijden dat hij verkeerd doet; een mens voor wie wij ontzag en medelijden kunnen voelen omdat hij op groter schaal en met diepere schuld en verschrikkelijker gevolgen voor hemzelf en anderen, datgene doet waartoe ook wij ons moeiteloos kunnen voorstellen in gelijksoortige omstandigheden in staat te zijn.”

De redenering van de heer Toppen is geboren uit een protest tegen de beoordeling van Shakespeare's oogmerken van ons eigen huidige standpunt uit. Kort (en natuurlijk te extreem) geformuleerd, beweert schrijver, dat de achtergrond van Macbeth's strijd, van zijn misdaden, zijn wanhoop evenals van zijn woeste trots wordt gevormd door het orthodoxe Christendom van Shakespeare's dagen. Wie voorbijziet aan het feit, dat de denkende mens van Shakespeare's tijd calvinistisch was, loopt het risico „of giving expression to a metaphysic alien to Shakespeare and his time” (268).

Verstrikte „goedheid”

Het proefschrift besluit met de overweging, dat het evident is, dat Shakespeare een geweldige vernieuwing heeft geleverd aan de spirituele ervaring van het tragische, verdiept door christelijke gevoeligheid, maar niet geheel buiten de christelijke theologie en eschatologie om. Hij

besluit: „Macbeth is een mens die de machten der duisternis ervaart, waartegen de menselijke goede wil van geen enkel nut is: de edele Macbeth die verworven heeft „golden opinions of all sorts of people”, maar wiens heroïsche „goedheid” gemakkelijk verstrikt raakt in eigen trots en ambitie en ten val komt bij de eerste aanval van de gevallen aartsengel, tegen wiens listen geen bescherming is dan de genade van God.”

De conclusies zijn discutabel, in 't kleine als in 't grote. Zo miste ik tot mijn verbazing tussen veel kleine schrijvers met wie breeduit gepolemiseerd wordt, een uiteenzetting ten opzichte van de nogal diepgravende opinies van de Rus Leo Tsjestow. Maar ook in het algemeen lijkt me de stelling nogal aanvechtbaar: als zou men in Shakespeare zoveel van de calvinist zijner dagen moeten zien dat de teneur van zijn Macbeth ongeveer overeenkwam met de orthodoxe formules van een huidig docent aan de Vrije Universiteit. Het is toch duidelijk, dat elke denker juist met zijn originaliteit (b.v. Shakespeare met zijn oordeel over Macbeth „jenseits von gut und böse”) ontstijgt aan de conventies van zijn tijd, hoewel de woorden, begrippen en beelden tot die dagen nog behoren.

Zo is er nog wel wat kritiek. Maar dat is onze taak niet. De grote verdienste van dit grondig bewerkte boek is wel, dat ons de sfeer van Shakespeare's tijd toch scherp wordt voorgesteld, dat we iets meer zien van „the inner voice in the writings of some of Shakespeare's contemporaries”. En het is altijd van belang om een boek te wijden aan het gevaar van hieninterpretieren - al stuwt men dan ook nieuwe interpretatie hinein.

P. Spigt

Shakespeare

Boeken in 't kort

Donald West, *Homosexualiteit. Vertaling en bewerking mr. F. E. Frenkel, 215 blz., Arnhem, Van Loghum Slaterus, 1961.*

In dit boek worden de voornaamste facetten van het verschijnsel „homosexualiteit” op een heldere, wetenschappelijk verantwoorde wijze besproken. Allerlei misverstanden, die erover wel heersen, worden rechtgezet, organische, endocrinologische, erfelijke, psychologische, psychoanalytische, medische, juridische en sociale aspecten komen daarbij ter sprake, en zullen aan de meeste lezers verschillende nieuwe of betere inzichten geven. Een literatuurlijst van niet minder dan 203 nummers stelt hem, die zich over enig onderdeel nader wenst te oriënteren, daartoe in staat.

A. J. Westerman Holstijn

De Islam - Het Boeddhisme

Uitgeverij De Brug-Djambatan N.V.

Wij ontvingen de twee bovenstaande deeltjes in de serie *Beknopte geschiedenissen van wereldgodsdiensden*. Binnenkort verschijnt een derde deel: Het Christendom. Deze prima verzorgde uitgaven voorzien stellig in een behoefte in ruimer kring, daar bij de lezers geen specialistische kennis van het onderwerp wordt verondersteld. Zij bieden een zo objectief mogelijk feitenmateriaal in begrijpelijke tekst. Elk deeltje bevat 24 gekleurde kaarten en circa 20 belangrijke illustraties. De namen van de auteurs dr. F. R. J. Verhoeven, dr. E. Zürcher en prof. dr. C. W. Mönnich geven voldoende waarborg voor de inhoud. Een reeks vertalingen is in voorbereiding. Een waardevolle serie die onze aanbeveling verdient.

No. 23 - 22 december 1962

Hiroshima piloot Eatherley

„Een groot moralist, een vooraanstaande, filosofisch geschoolde en originele geest ging zich met het „geval Eatherly” bemoeien – zegt Jungk – want hij had de centrale, aktueel-historisch zeer belangrijke betekenis van deze „affaire” onderkend”, de geheel nieuwe situatie, waarin Eatherly zich bevond vanuit de verte aanvoeld.

De psychoanalyse heeft geleerd, dat schuldgevoelens ook kunnen optreden als subjectieve gevoelens die objektief niet gerechtvaardigd zijn. Dat hierbij de in het milieu geldende moraal een rol kan spelen, spreekt vanzelf. Günther Anders had terecht vermoed, dat Eatherly het slachtoffer was van een geheel nieuw tijdperk, het atoomtijdperk, en dat hij daarin de eerste was, die gebukt ging onder en was ziek geworden door zijn daad. In zijn eerste brief aan Eatherly schreef Anders, dat de artsen van het militaire hospitaal, waarin E. zich bevond, vanuit hun gezichtspunt niet anders konden doen dan, in plaats van de daad van Hiroshima, E.'s reactie op die daad te kritiseren: „daarom ook zijn zij gedwongen uw lijden en uw verlangen naar straf een „ziekte” (een typisch schuldcomplex) te noemen; en derhalve moeten zij uw daad dan ook behandelen als een „self-imagined wrong”, als een ingebeelde wandaad... en uw gewetensnood beschrijven als pathologisch (ziekelijk)”. „Voor ons – schrijft Anders aan E. – is het feit, dat u met het gebeurde „niet klaar komt”, vertroostend. En wel hierom is dat zo, omdat het bewijst dat u probeert het (destijds niet bekende) gevolg van uw daad alsnog te dragen... Verwijt u zichzelf niet, dat uw berouw onvoldoende is... Het berouw moet te kort schieten... Dat u, omdat uw moeite-doens niets kan opleveren, in paniek en verward reageert, is dus heel begrijpelijk. Bijna zou men kunnen zeggen: het is een teken van uw moreel gezond-zijn. Want uw reactie bewijst hoe levendig uw geweten is”. Dat men in een interview een mede-schuldige laat verklaren, dat hij hoege-naamd geen „pangs of conscience” heeft en daarmee diens onschuld tracht te bewijzen, zegt natuurlijk weinig. „Heel zeker weet ik – schrijft Anders – dat u van geen enkele gewone misdadiger de verklaring, dat hij hoege-naamd geen gewetenswroeging had, als bewijs van zijn onschuld zou aanvaarden”... „U probeert verder te leven *als de man die het gedaan heeft*. En dat is het, wat ons troost geeft”.

10 mei '61 schrijft Anders over Eichmann: Mogelijk heb je over hem en zijn proces gelezen. „Dan zal je ook gezien hebben, dat hij „eerlijk” heeft verklaard niets dan een werktuig, niets dan een „schroefje in het apparaat van de terreur” geweest te zijn. Zo min als het ons mogelijk is Eichmanns optreden met ons denken te volgen, zo min is het mogelijk om te begrijpen dat hij, voor men hem wist te grijpen, vijftien jaar lang heeft kunnen leven zonder van zijn schuld te gewagen, zonder uit zichzelf zijn standpunt te bepalen ten opzichte van deze schuld, neen, zonder er zelfs al te zeer onder te lijden”. „Het allerergste in de verklaringen van de massamoordenaar: „Ik was immers slechts een Schroefje in het apparaat” en „Ik heb toch alleen bevelen opgevolgd”, is hierin gelegen dat ze overeenkomen met de argumenten die thans door ieder van ons gebruikt worden: door de arbeiders die

Men heeft het in onze kranten kunnen lezen, dat één der piloten, die aan het werpen der atoombommen op Hiroshima medeplichtig is geweest (de overbodigheid van deze daad werd door Allen Dulles in april 1962 toegegeven) tengevolge van deze daad zenuwziek geworden is en daardoor zelfs tot criminele gedragingen is gekomen. Reeds vroeger had in de wereldpers een bericht gecirculeerd, dat één van de bij de aanval op Hiroshima betrokken piloten in een klooster was gegaan om in het gebed vergeving van zijn schuld te zoeken. In werkelijkheid had majoor L., wiens naam in dit verband was genoemd, een functie aanvaard als directeur van een chocoladefabriek. „Het gerucht bleek „werkelijker dan de werkelijkheid” te zijn”, schrijft Robert Jungk in het voorwoord tot de briefwisseling, die de in Wenen wonende filosoof Günther Anders van juni 1959 tot februari 1962 met Eatherley heeft gevoerd, nadat hij een kort bericht over hem in een Amerikaanse krant had gelezen.

werken aan de Polaris-raketten, door de geleerden die middelen beproeven voor de chemische oorlogvoering... deze argumenten zijn gelijk aan die welke men ons allen, om ons geweten gerust te stellen, als tranquillizers (kalmerende middelen) dus, toedient. Laten wij ons niets wijs maken: indien wij deze argumenten van Eichmann niet aanvaarden, dan worden wij, ook in de landen die nu werkelijk geschokt zijn door het geval Eichmann, beschouwd als deloyaal of als verraders. Of als krankzinnig”. Eichmanns verdediger Servatius „is zo schaamteloos geweest te verklaren: een man die zo onder bevel stond als Eichmann zou net zo min ter verantwoording geroepen kunnen worden als de man die de A-bom op Hiroshima heeft laten vallen”. (Newsweek, 17 april 1961). G. Anders wijst deze vergelijking verontwaardigd af. Hij betoogt, dat Eatherly voor die handelingen de verantwoordelijkheid op zich heeft genomen, waarvoor hij officieel – volgens de nu nog geldende morele opvattingen – niet schuldig heet te zijn. „De miljoenen in de wereld van vandaag worden afgescheept met de verzekering dat de gevolgen van hun handelingen niet hun eigen zaak zijn; en dat zij eigenlijk niet „handelen” maar slechts „werken”; dat hun werk, onverschillig met welk doel en wat de gevolgen ervan zijn, „non olet”, moreel niet kan stinken”. „In toenemende mate zijn wij gedwongen onze verantwoordelijkheid te beperken tot de enge sfeer van ons partikuliere leven (*en ook dit leven is eigenlijk gevormd door de massa-media al aan onze verantwoordelijkheid onttrokken*)”. Günther Anders spreekt van onze competentiewaan, „onze door een taakverdeling ontstane overtuiging, dat elk probleem thuishoort in een bepaalde competentiesfeer waarin wij niet mogen binnendringen, zo behoort b.v. het atoomprobleem kennelijk tot de bevoegdheid van de politici en de militairen”. Het gaat ons echter wel degelijk aan, omdat het ons treffen kan en omdat wij als mens in dezen allen incompetent zijn. „Nu het gaat om het mogelijke einde der wereld, te menen, dat er een grotere of kleinere bevoegdheid zou kunnen zijn en dat de mannen, die op grond van een toevallige verdeling van werk, verantwoordelijkheid en plicht, politici of militairen geworden zijn, die op grond van een toevallige verdeling van werk... daarom competentier moeten zijn dan wij, is eenvoudig dwaasheid”. „Volstrekt onverdraaglijk echter wordt onze morele situatie, indien die zogenaamd meer bevoegden (*die niet in staat zijn problemen anders te zien dan taktisch*) ons willen wijs maken dat wij niet eens recht hebben op angst, om over een geweten dan nog maar te zwijgen; en wel hierom niet, omdat een geweten verantwoordelijkheid insluit, verantwoordelijkheid echter alleen *hun* zaak is, zaak van de daartoe bevoegden; in laatste instantie zou men zich dus uit angst en zelfs uit gewetensnood met andermans afdeling bemoeien. Een „clerus van de apocalypse”!) – schrijft Anders nog steeds – mag je echter onder geen beding erkennen; geen groep die zich het bevoegdheidsmonopolie toekent voor de ondergang, die de ondergang van ons allen zou zijn... En daarom heeft ook iedereen hetzelfde recht en dezelfde plicht om waarschuwend zijn stem te verheffen”.

Robert Jungk heeft er in zijn inleiding tot dit

De oorzaak van Eatherley's gewetenskwelling

boek bovendien nog op gewezen, dat het overlaten van de in gereedheid gehouden atoomwapens aan heel weinigen, de democratie uitholt en een algemene brutalisering van de wapenbezitters veroorzaakt, die steeds tot het uiterste in staat en bereid moeten zijn.

Günther Anders is een principieel tegenstander van het *taktische discussiëren* over deze problemen. Daardoor wordt de zaak allereerst reeds gebagatelliseerd, terwijl het een monstrum is, dat wij ons zelfs niet kunnen voorstellen. De bom kan ook niet een middel zijn, want hij verwoest de wederzijdse doeleinden. „Zo min als je degenen dient te geloven die het een „middel” noemen – schrijft Anders aan Eatherly – zo min mag je de sluwere verleiders geloven die je proberen wijs te maken dat het „ding” uitsluitend als afschrikwekkend zou dienen en voor geen enkel ander doel vervaardigd zou worden dan om *niet* te worden gebruikt”. Allereerst is het ding reeds gebruikt in Hiroshima en Nagasaki. En voorwerpen, welker gebruik uitsluitend bestaat in het niet gebruiken ervan zijn er nog nooit geweest. Trouwens alleen het aanwezig zijn ervan is reeds een soort gebruiken, nl. uit taktische overwegingen en dit is volstrekt ongepast, omdat hierdoor een uiterst gevaarlijke

„Verboden toegang voor het geweten”; de briefwisseling tussen de Hiroshima-piloot Claude Eatherley en Günther Anders; Moussault's uitgeverij 1962

(slot op pagina 12)

De langste dag

Een avontuurlijke
vechtfilm
over de invasie

Als de Amerikaanse parachutisten in de nacht van de 6de juni 1944 afspringen boven het Normandische dorp Ste Mère Eglise komt er één in een put, één in een kippenhok, één op een broeikas en één – o toppunt van lol! – op een mesthoop terecht. De vijfde blijft aan de kerktoeren hangen en houdt zich van schrik dood als hij ziet hoe zijn kameraden beneden door de Duitse mitrailleur worden neergemaaid. De camera wordt telkens gericht op zijn verschrikt loerend oog. Is het een wonder dat het publiek in schaterend gelach uitbarst?

Zo stelt de invasie-film „The longest Day” die Darryl F. Zanuck maakte met medewerking van de regisseurs Andrew Marton, Bernhard Wicki en Ken Annakin een van de grimmigste uren die grimmige, afgrijselijke nacht voor.

Nu moet er terwille van de eerlijkheid onmiddellijk bij worden vermeld, dat deze scène verreweg de meest smakeloze is uit de film en daarvan ook het dieptepunt vormt. Zo erg is de rest niet. De samensteller heeft zich ook niet ten doel gesteld een nieuwe werkelijkheid met en dank zij het medium film te scheppen, hij wilde een gereconstrueerd fotografisch verslag van die eerste invasielidag geven. Teneinde het geheel zo authentiek mogelijk te doen zijn spreken de Amerikanen en Engelsen Engels, de Fransen Frans, de Duitsers Duits.

Een fotografisch relaas... Als zodanig moet de Langste Dag worden beoordeeld en daar moet de kritiek beginnen.

Uit het extreem-negatieve voorbeeld dat wij hierboven hebben aangehaald blijkt al dat de teneur van de film mis is. Alles in „The longest day” is historisch juist – en historisch onjuist.

Het is ongetwijfeld waar dat de groten, de generaals, de veldmaarschalcken de invasie zó voorbereidden en zó uitvoerden als het hier wordt getoond, er is veel aandacht besteed aan de leerzaamheid, zodat de toeschouwers zelfs in het gekrioel van het slagstrand precies kan zien wáár de Amerikanen zijn, wáár de Fransen en wat de Duitsers precies uitvoeren. Maar de kleine soldaten die het moesten doen, die de taak moesten uitvoeren, streken die zo, leden die zo en stierven die zo als Darryl F. Zanuck ons wil doen geloven? Nee, jammer genoeg niet. In de film sneven zij namelijk en masse, zij vallen om als tinnen soldaatjes of als Indianen in een ouderwetse Indianenfilm en zijn meteen dood. Close up's zien we alleen van dappere helden en grote generaals: de soldaten moeten het met totaal-opnamen doen. Ja, ja, de dood is nu eenmaal veel „Filmfähiger” dan het sterven en het is niet aangenaam schreeuwende verminkten te laten zien. Hoe veel belangrijker vond Darryl F. Zanuck het aanschouwelijk onderwijs in de militaire strategie en de tactiek.

Maar de geschiedenis van de invasie wordt, ondanks alle authentieke details, vervalst als het lijden van de soldaten er zorgvuldig uit wordt geweerd. De invasie was niet zo als hij ons in deze avontuurlijke vechtfilm met 42 topsterren wordt getoond. Hij was nodig – ongetwijfeld, maar hij was onvoorstelbaar gruwelijk. En als u uw kinderen wilt laten zien „hoe het werkelijk was” hoeft u ze niet mee naar deze film te nemen. Ze hebben dan voor en na geen notie van de echte „langste dag”.

W. Berg

(vervolg van pagina 11)

„atomaire situatie” ontstaat, die de aandacht afleidt van het kernpunt: op het zichzelf bedreigen van de mensheid door de zelf veroorzaakte apocalypse¹⁾. Wie dit als kernpunt beschouwt loopt het risico als „politiek niet realistisch” uitgelachen te worden”. In wezen zijn zij, die van niets dan tactiek weten, degenen die niet realistisch zijn¹⁾, omdat de doeleinden die zij door middel van hun tactiek proberen te bereiken, door gebruikmaking, neen, zelfs al door de mogelijke gebruikmaking van deze middelen, elke betekenis hebben verloren”.

Ik heb tot nu toe in hoofdzaak Günther Anders aan het woord gelaten, hetgeen niet wil zeggen, dat de brieven van Eatherly van geringe betekenis zijn. Reeds in zijn eerste antwoord (van 12 juni 1959) schrijft deze, „dat de crisis, waarin wij allen verzeeld zijn, een diepgaand, nieuw onderzoek vereist van ons hele waardenschema en van onze burgerlijke verplichtingen... Ik geloof, dat wij heel snel een situatie naderen, waarin wij gedwongen zullen zijn opnieuw te onderzoeken hoe het staat met onze bereidheid, de verantwoordelijkheid voor onze gedachten en onze daden aan maatschappelijke instellingen (zoals politieke partijen, vakbonden, de kerk of de staat) over te dragen. Niet een van deze instellingen is afdoende in staat onfeilbare morele raad te geven, en daarom is het noodzakelijk hun pretentie, toch dergelijke raad te geven, te bestrijden”. Men ziet, hoe E. hier reeds Anders' „competentiewaan” benadert en ook verder blijken hun standpunten elkaar te raken.

De briefwisseling bevat vanzelfsprekend niet het volledige antwoord op alle vragen, die dit onderwerp stelt, maar hier wordt de tot rede verheven atoomwaan zo scherp en modern doordacht, als tot nu toe nauwelijks was gebeurd. „Maar de voor de lezer aangrijpendste gebeurtenis in deze briefwisseling – schrijft Robert Jungk – is de erin waar te nemen genezen-de invloed op Claude Robert Eatherly”. G. Anders heeft hem ook in praktische zaken in belangrijke mate geholpen. Reeds in E.'s genoemde eerste antwoord, schrijft hij: „generaal Twining, de stafchef van onze luchtmacht, heeft geprobeerd mij te doen overbrengen naar het Walter Reed hospitaal in Washington. Zijn motivering was dat hij mij een betere behandeling wilde geven. Mijn dokter heeft deze overbrenging geweigerd. Hij wist even goed als ik dat generaal Twining geen andere bedoeling had verdere publiciteit rond mij en mijn probleem onmogelijk te maken”. Het verhaal van het gevangen houden in het gesticht, „vrijwillig” of „onvrijwillig”, is een detectiveverhaal op zichzelf. Günther schreef zelfs een open brief aan president Kennedy. Ten slotte (26 febr. 1962) kon Günther in het nawoord schrijven: „Claude is ontvlucht, hij koos zelf de vrijheid”. „Hij is een half jaar geleden uit het Waco hospitaal ontsnapt”. „Hij woont nu in alle openbaarheid onder zijn eigen naam in een stadje in Texas, waar hij een zaak opgericht heeft. Hij wordt thans door de autoriteiten niet meer lastig gevallen. Veeleer hebben zij het fait accompli van zijn verdwijning uit Waco achteraf maar aanvaardende, dit voldongen feit de schijn van „proefverlof” gegeven... Dat zij hem niet andermaal geïnterneerd hebben is mede een gevolg hiervan, dat deze zaak, vooral door de hulp van de New York Post, tot een algemeen bekende sensationele affaire is geworden en dat de autoriteiten een herhaling van het schandaal hebben willen vermijden uit vrees voor de internationale reacties”. – Naar mijn mening heeft de Bazelse „National Zeitung” terecht over deze korrespondentie geschreven: „Wij hebben een minimum-verplichting – en dat is bij te dragen aan de verspreiding van dit stimulerende en ontroerende boek, dat door iedere tijdgenoot moet worden gelezen”.

J. B. Meijer

¹⁾ cursiveringen van J. B. M.

Een net beschilderd huisje van buiten – en van binnen moogt ge 't ook zien – daar woont op Rapenburgdorp (Stoppeldijk) zo maar op d'er eentje Janneke de Vree, 84 jaar oud, al zou je haar met gemak tien jaar minder geven! Even een beetje verlegen als Serrarens (PTT) me introduceert, maar dat is gauw over.

„Ik ken ouw wel, meneer; g'hebt die schone plaatjes laten zien, laatst winter, voor d'ouden van dagen!”

We zijn dus om zo te zeggen al oude kennissen en dat vergemakkelijkt de zaak, want ik moet Janneke aan de praat zien te krijgen over oude, bijna vergeten spookgeschiedenissen rondom Stoppeldijk!

Hetzij dat Janneke daar niet veel vanaf weet, hetzij dat deze zaken haar minder interesseren, maar het draait uit op een stukje levensgeschiedenis uit de voor haar ver verstrekten kinderjaren.

Een verhaal, dat in al zijn eenvoud zo bewogen en zo echt klinkt, dat dit naar ik meende niet mocht verloren gaan. En zeker niet, omdat de geschiedenis van Janneke tevens die is van zo talloos velen uit die „goeie ouwe Tijd!”

„Ge kent het Vogelfort, meneer, daar hebben mijn ouders vroeger gewoond in een klein huiske met een stalleke ernaast.

Dikwijls, wanneer ik nu in mijn keukentje sta en bezig ben groente te spoelen, denk ik aan mijn moeder. Dan zie ik haar weer tobben met het kleine beetje water, waarmee ze zich meestal moest behelpen.

Een regenbak was er niet aan het huisje, hoogstens een regenton, waarin alleen maar water stond als het had geregend.

We waren eerst met ons zessen; toen er enkele jaren voorbij gingen en er geen kinderen meer kwamen, verkocht moeder de wieg. Och arme! te vroeg, want later kwamen er g zeven bij!

Er was tenslotte, dat begrijpt u wel, in dat kleine huisje geen plaats voor ons allen om te slapen. Vader had daarom in het stalleken kluisjes gemaakt, een soort van slaapplekken, want op ons zolderken was het 's winters veel te koud om te slapen. Trouwens, ook in 't stalleken viel het niet mee. Als het 's winters sneeuwde behoefden we niet eens de deur van de stal open te doen om het te zien! Bij het dagworden konden we door de retsen van de planken heen de sneeuw zien vallen!

Als we later onder ons zusters nog wel eens over dezen tijd spraken, noemden we dat altijd „den balentijd”. Want lakens of dekens waren er niet voldoende. 't Meest lagen we togedekt onder balen!

's Zomers gebeurde het wel, dat moeder al om vier uur aan ons bed stond.

UIT DIE GOEIE OUWE TIJD

„Toe Janneke”, zei ze dan, „wees gij eens een braaf meisje en ga een emmerken water scheppen uit de welput”, dat was een put die op een stuk weiland in de buurt was gegraven.

„Dan krijgde van mij straks n' een boterham mee suiker!”

En als ge soms dacht, dat ik dan de eerste was, die bij de ondiepe wel met een pannetje water in mijn emmerken stond te scheppen, dan zoudt ge u vergissen! Dikwijls al waren buurkinderen mij voor en soms al 's nachts om twee uur aan het scheppen geweest. Want de ondiepe put welde maar heel langzaam.

Op de wei van de boer, waar vader werkte, was n' een „vaat”, dat is een drinkput voor de koeien. Om daar water (nauwelijks drinkbaar) uit te mogen scheppen moest vader ieder jaar nog een gulden aan den boer betalen! Vader en moeder, dat geloofde wel, moesten samen hard werken om al de kleine mondjes op te houden. Wij, grotere kinderen, konden 's zomers bij het oogsten nogal eens wat te samen rapen van koren, erwten en aardappelen.

Later, wat groter, wat 't voor ons ook 's zomers werken op het land. 'k Herinner me nog goed, dat moeder n' een zomer

werkte op 't land in de buurt van Pauluspolder. Dat was een hele afstand. De kleine „Cies”, die nog niet lopen kost, werd dan meestal meegenomen in de kruiwagen en de twee jongere kinderen, boven Cies, moesten dan ook mee.

's Middags 't schrale boterhammeke eten in de korte schafttijd en tot zeven uur doorwerken. „Kom”, zegt moeder een keer om zes uur tegen de twee meeloperkes, „gade gulder maar vast naar huis met Ciesken bij ouw in de kruiwagen; ik moet nog wat „stukken” (schoven) zetten.” En zo komt moeder dan ver na zevenen thuis.

„Waar is Ciesken?” vraagt ze de twee. En die, wat verlegen, de vinger in de mond: „Ciesken lag zo lekker te slapen tussen de „stukken”, wij hebben hem niet durven wakker maken!”

En moeder mag dan nog terug naar Pauluspolder, waar ze het slapende Ciesken uit de „stukken” plukt en een uur later met hem, slapend op haar arm, weer thuis komt!

Ja, we waren wel arm, meneer, maar toch waren vader en moeder tevreden mensen. Er kwamen ook dikwijls mensen bij ons op bezoek, o.a. ook mijnheer pastoor. Op n' een vrijdag, als moeder gewoon was

brood voor de hele week te bakken, komt mijnheer pastoor juist aanlopen. Hij komt tot bij het stookhok, waar het deeg staat te rijzen en 't was nogal een beetje!

„Nou nou, moeder de Vree, wanneer moet dat alles op zijn?” vraagt de pastoor.

„Komde ge dinsdag of woensdag maar eens weer kijken,” zegt moeder, „dan zal er niet veel meer over zijn!”

Van schoolgaan kwam niet heel veel. Als het winter werd en er voor ons kinderen niets meer te verdienen viel, konden enkelen van ons wel eens een tijdje naar school. We moesten dan een heel eind lopen, want de school stond op Rapenburg-tol. De weg erheen was niet, gelijk nu, met stenen geplaveid. 't Was alles onverhard en bij winterdag één grote modderpoel! Als 't wat aan 't vriezen was, ging het nog het beste.

Op n' een wintermorgen, 'k weet het nog zo goed als de dag van gister, gaan we gedrieën, n' een jonger zuske, een wat ouder broertje en ik naar de school. 't Vroor wat en alles was lekker hard op de weg. Broeken kan niet laten van op een sloot het ijs te proberen, waarbij hij uitglijdt. Het ijs breekt, maar wat erger is, zijn „stukkezak”, waarin onze bo-

terhammekes zitten voor tussen de middag, valt in de sloot en geraakt onder het ijs. Hij met mijn zuske schreiend terug naar huis; ik door naar school! Tus-sen de middag aten wij en de meeste andere kinderkens uit den buiten daar ons boterhammen op.

Deez keer is er voor mij niets!

„Wat is 't nou, Janneke?”, zegt meester Castenmiller, „moede gij nie eten?” Als ik half schreiend mijn verhaal heb gedaan, zegt meester niets en gaat heen. Hij komt al spoedig terug met drie grote tarweboterhammen, belegd mee kaas.

Och, meneer, wat was dat lekker!

En zo, arm als we waren, zijn we allen groot geworden. Als ik zie, hoe het leven nu is geworden, denk ik dikwijls: hadden mijn vader en moeder het zo eens gekend!

Al de kinderen, dat begrijpt ge, zijn niet meer in leven. Mijn oudste zuster is 96 geworden. Laat ik maar hopen, dat ik ze kan nadoen!, zegt Janneke bewogen.

Ik had mijn ogen altijd goed open meneer en toch heb ik genen man gekregen. Och, dan hoefde er niet voor te werken ook, lacht ze schalks!

Maar zoveel is mij nu wel duidelijk geworden, als z'er enen had opgepikt, zou die aan Janneke zeker geen slechte huisvrouw hebben gehad!

Wat denkt ge van dit alles, verwende, welvarende lezer of lezere van vandaag?

Leg uw radio, uw televisie, uw boeiend boek of uw leerzame krant in de weegschaal te ener zijde en uw tevredenheid, uw gemoedsrust te andere zijde en zeg mij naar welke kant de naald zal overslaan!

Misschien was het in één enkel opzicht toch nog wel „EEN GOEIE OUWE TIJD!”

Jo de Vries

Het volgende telegram werd aan H.M. de Koningin in Soestdijk gezonden:

Het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond betuigt zijn oprecht medeleven met het smartelijk verlies dat Uw Huis en het Nederlandse Volk door de dood van H.K.H. Prinses Wilhelmina geleden heeft.

Dr. J. P. van Praag, voorzitter.
B. J. Max, secretaris.

Amnestie in Portugal

Het is altijd een vreemde ontdekking, als je merkt, dat er in een West-europees land mensen moeten vechten voor democratische toestanden, die wij als volkomen vanzelfsprekend beschouwen.

Zo vecht bijvoorbeeld vooral de Portugese jeugd op het ogenblik voor een samenleving, waarin ze vrijheid van spreken en denken heeft en niet bang hoeft te zijn als ze verboden literatuur leest of brieven schrijft. Deze jongeren raken hierom in gevangenschappen, en soms worden zij net zo lang gemarteld totdat zij onmondig staan tegenover hun eigen idealen. De PIDE, de Portugese veiligheids politie, past alle, sinds de laatste wereldoorlog nog „verbeterde” Gestapo-praktijken toe; vaak met succes.

Op verzoek van het Actiecomité „Amnestie in Portugal”, heeft de Humanistische Jongeren Gemeenschap deze situatie nauwkeurig bestudeerd op de conferentie die 27 en 28 oktober in „De Ark” te Nunspeet werd gehouden. Deze conferentie was gedurende een maand goed voorbereid in de plaatselijke gemeenschappen van de H.J.G.

Wij kwamen vrijwel unaniem tot de conclusie dat het Portugese regiem zich met middelen tracht te handhaven die in hoge mate in strijd zijn met onze opvattingen over de menselijke vrijheid en waardigheid. Het is daarom dat wij bijgaande resolutie hebben opgesteld, en hieraan grote bekendheid trachten te geven:

Resolutie

Wij leden van de Humanistische Jongeren Gemeenschap, hebben met ontsteltenis kennis genomen van het feit, dat in Portugal en zijn overzeese gebiedsdelen velen van hun vrijheid worden beroofd vanwege hun geestelijke, religieuze of politieke overtuiging.

Met name heeft het lot van talloze jongeren, studenten, arbeiders en jonge landbouwers haar diep medeleven opgewekt.

Jarenlang staan zij in uw gevangenschappen bloot aan folteringen, slechte medische verzorging en mensonwaardige behandeling zonder uitzicht op de toekomst, zodat wij vrezen, dat de jongeren in Portugal het vertrouwen in een menswaardig bestaan en de opbouw van een democratische samenleving in Europa zullen verliezen.

Het is daarom, dat wij uw regering verzoeken amnestie te verlenen aan degenen die wegens hun overtuiging gevangen worden gehouden.

Wij doen een beroep op uw menselijkheid en uw verantwoordelijkheid voor de jeugd van Portugal, die, zoals alle jongeren, streeft naar zelfontplooiing en de ontwikkeling van een moderne humane maatschappij.

Laat deze jeugd niet omkomen in gevangenschappen, ontnemen haar niet haar gezondheid, tracht niet haar geest door kwellingen te onderdrukken.

Schenk haar vertrouwen.

Schenk haar uw hulp.

Schenk haar de vrijheid.

IK denk er ZO over

Verbond conformistisch?

In no. 20 van *Mens en Wereld* noemde de heer J. H. Kroese het H.V. conformistisch, terwijl de heer F. de Vries dit bestreed.

Nu is het juist, dat het H.V. onkerkelijk is, maar of men nu alleen op deze grond het verbond non-conformistisch mag noemen is niet geheel waar. Voor een 50 of 60 jaar geleden was een onkerkelijke het zwarte schaap, maar dat is nu geheel anders geworden. Circa een vijfde deel onzer bevolking is niet meer bij een kerkgenootschap aangesloten en bij de rest is de animo voor de kerk ook al sterk geslonken. Zelfs kan men bij beide groepen een zekere verzoening opmerken.

Nu komt godsdienst uiteindelijk altijd neer op mensendienst. Gehoorzaamheid aan god wil in de praktijk altijd zeggen, gehoorzaamheid aan mensen die beweren door god te zijn gezonden, door god te zijn uitverkoren. Gehoorzaam de mensen die door god boven u gesteld zijn en ge gehoorzaamt god.

En bij al die godsdiensten ziet men een kleine groep bevoorrechten. Schandelijke rijkdom aan de ene kant, tegenover bittere armoede aan de andere kant. En waar enkele scherpe kanten wat werden bijgeschaafd kwam dit door verzet van onder op.

De godsdienst is dus altijd een probaat middel gebleken om een kleine bevoorrechte groep in stand te houden. En de ethiek die Christus in zijn bergrede ten beste gaf heeft dit bij de christelijke godsdienst niet kunnen veranderen.

Maar nu leven wij in een tijd dat de godsdienst aan invloed verliest en dus minder geschikt is om de toestand zoals boven omschreven, te bestendigen. De democratische gedachte wint veld en zo leven wij thans in het christelijk, democratisch blok. Christendom en democratie zijn ineen geschakeld. De wil van god en de wil van de helft plus één zijn zachtken aan het in elkander vloeien en de onkerkelijken vloeien mee.

Wat de kerkelijken deden, gaan de onkerkelijken ook doen.

Het H.V. bemoeit zich met de zorg van ouden van dagen en met de zorg voor de jeugd, hij gaat op ziekenbezoek en begeeft zich op het pad der geestelijke verzorging van gevangenen en militairen. Noem maar op. De humanist schijnt duidelijk te willen laten zien dat hij in zedelijke verantwoording in niets met

de kerkelijke onder doet. En met succes, want voor de geestelijke verzorging zijn de humanisten ook al toegelaten. De aalmoezenier en veldprediker zullen de soldaten wel duidelijk maken, dat gehoorzaamheid aan god gelijk staat met gehoorzaamheid aan de meerdere in rang.

En wat is nu de taak der humanisten in deze?

Eichmann is opgehangen omdat door zijn toedoen 6.000.000 joden zijn vermoord, maar hij vermoorde er persoonlijk niet één. Soldaten deden het werk. Deze werden opgeleid onder de militaire tucht en werden niet gestraft, wat zeer begrijpelijk is omdat elk land zijn militairen op dezelfde manier opvoed en in voorraad houdt.

De militaire tucht, die absolute gehoorzaamheid eist aan het gegeven bevel, ontnemt de soldaat alle zelftucht, alle eigen moraal en maakt hen geschikt voor het verrichten van elke dwaasheid of misdaad.

Dat stelsel als zodanig is inhumaan. Inhumaan voor de soldaten omdat de militaire tucht hen tot willoze werktuigen maakt en inhumaan voor de rest der wereldbevolking omdat die willoze werktuigen op hun kunnen worden losgelaten.

Denk nu niet dat er verschil bestaat tussen een Hitlersoldaat of een soldaat van een democratische staat. In een democratische staat is bewegingsvrijheid, vrijheid van drukpers, vrijheid van het woord, maar is ook de vrijheid om aan een deel der bevolking al deze vrijheden te ontnemen en onder de militaire tucht te plaatsen.

Dat op zich zelf is zeer inhumaan. En onder het mom er weerbare mannen van te maken, maakt men er weerloze stakkers van die voor elke misdaad of dwaasheid te gebruiken zijn.

Een aalmoezenier of veldprediker die het *gij zult niet doden* weet zaam te rijmen met bijv. het gooien van een bom op Hiroshima, begrijp ik niet goed, maar een humanist die het militarisme aanvaardt en jonge mannen als willoze wezens wil dienstbaar maken voor gelijke verichtingen is voor mij ook een duistere zaak.

Zodat ik maar wil zeggen dat conformisme niet is af te meten met alleen onkerkelijkheid.

J. Hagemeyer.

(Wij meenden van u te mogen vernemen wat de taak is der humanisten in het leger. Red.)

Het z.g. humanistische vormingsonderwijs

Juist nú, nu men bezig is zich te beraden over vorm en inhoud van datgene, wat men helaas – men zie mijn artikel in dit blad d.d. 14 juli 1962 – „Humanistisch vormingsonderwijs” heeft genoemd, kan misschien een enkele kritische opmerking bijdragen tot het vinden van een bevredigende oplossing.

Dit onderwijs zal, als het straks geïntroduceerd zal worden op openbare scholen van voortgezet onderwijs ten minste aan twee eisen moeten voldoen; het moet:

1. aantrekkelijk zijn althans voor buitenkerkelijke jongeren (en niet alleen voor hun ouders);
2. niet overbodig zijn.

Er bestaan – en dit kwam tot uitdrukking op een onlangs te Rotterdam gehouden landdag, gewijd aan dit onderwerp – vage plannen om dit onderwijs ongeveer net zo in te richten als de H.J.B. en de H.J.G., d.w.z., men wil kleine groepjes van jongeren vormen, die dan onder leiding van een oudere moeten gaan discussiëren over allerlei vragen, die uit de jeugd zelf voortkomen. Om de merites van dit plan te beoordelen, moet men bedenken, dat onze jeugdgroepen – ik hoop dat ik dit gemakshalve zo mag zeggen – naast die ernstige activiteiten ook zeer veel bieden, wat ik nu maar zal samenvatten onder het woord gezelligheid. Ondanks dat is de werfkracht van deze jongerengroepen

uitermate gering. Tot nu toe is men erin geslaagd om slechts in enkele grotere steden hoogstens een paar tientallen jongeren aan te trekken. Vergelijkt men de numerieke resultaten met b.v. het Ichthys-werk van de Ned. Herv. Kerk, dat vermoedelijk meer buitenkerkelijke jongeren trekt dan onze groepen, en dat met eigen aanhang mee zeker met kop en schouders uitsteekt boven wat in onze kring wordt gepresteerd, dan vraagt men zich toch onwillekeurig af, of de aanpak wel juist is. Nu is het mij nooit gelukt mijn kinderen naar de H.J.B. of H.J.G. te krijgen; dat vind ik wel jammer, maar dwingen wilde ik ze niet. Hoe stelt men zich eigenlijk voor, dat ouders hun kinderen naar die „gespreksgroepen-met-levensvragen” zullen krijgen, die nog minder aantrekkelijk zijn voor jongeren, vooral, omdat dit immers een duidelijke copie is van de gespreksgroepen, zoals die onder ouderen bestaan? Is de padvindrij b.v. niet een veel aantrekkelijker vorm voor jongeren? Een goede hopman zal voor ernstige vragen ook heus niet uit de weg gaan. Ik kan niet anders dan een groot vraagteken zetten... niet achter de gedachte van Humanistisch onderwijs, maar wel achter de manier, waarop men dit wil realiseren en ik hoop maar, dat men zich nog eens ernstig wil bezinnen.

Komende tot mijn tweede punt zou ik willen beweren, dat Humanistisch onderwijs in boven geschetste zin opgevat op openbare scholen volkomen overbodig is en wel, omdat vele leraren vaak zonder dat ze zich dat scherp bewust zijn, zozeer zijn doortrokken van humanistisch ergoed dat er van hun lessen sinds jaar en dag die invloed uitgaat, die men van goed humanistisch onderwijs mag verwachten. Het openbare onderwijs kweekt uiteraard al verdraagzaamheid en de goede docent zal eerbied hebben voor de zich ontwikkelende persoon van zijn leerling, terwijl het onderwijs zelf al, mits goed gegeven, een grote openheid voor waarden veronderstelt en schept. Bij de bespreking van literatuur komen immers vragen van zeer uiteenlopende aard aan de orde en wat hier gemist wordt kan aandacht krijgen bij de geschiedenis, de biologie of de volkenkunde om maar enkele vakken te noemen. Daarnaast hebben de scholen tegenwoordig nog veel meer te bieden; ik herinner slechts aan lessen in kunstbeschouwing, lezingen door deskundigen en de vele mogelijkheden geboden door kampen en werkweken. Moet daar nu nog een humanistisch uurtje met levensvragen naast? Misschien zal men hierop antwoorden, dat vele docenten de hun geboden kansen niet benutten. Dat is echter gemakkelijker gesteld dan bewezen. Overigens zou dit door een verbeterde leraars-opleiding verholpen kunnen en moeten worden, niet door een humanistisch uurtje.

Omdat ik bang ben, dat men mij verkeerd begrijpt, herhaal ik nogmaals, dat mijn kritiek zich niet richt tegen de gedachte van humanistisch onderwijs als zodanig, maar tegen de wijze van uitvoering, die vagelijk is gesuggereerd.

Bezint, eer gij begint.

M. C. D. Kuilman

Onderschrift

Dr. Kuilman maakt in zijn hierboven geplaatste artikel bezwaar er tegen, dat dr. Van Gelder in zijn inleiding voor de najaarslanddag van de Hum. St. Socrates (zie M & W van 17-11-'62) de methode van het groepswork aangewezen heeft als de meest geschikte methodiek voor het in de toekomst te geven humanistisch vormingsonderwijs op scholen.

Van overbodige en voor een deel onjuiste franje ontdaan (HJB en HJG passen immers de methode van het groepswork niet of nauwelijks toe) kan het stuk van dr. Kuilman weergegeven worden in de volgende zin:

„Dr. Kuilman is van mening dat de methode van het groepswork ongeschikt is als methodiek voor datgene wat de wezenskern uitmaakt van het humanistisch vormingsonderwijs n.l. het

opwekken tot bezinning op de grote vragen van mens en wereld.”

Hierteenover menen wij te moeten stellen, dat tot nu toe alle andere deskundigen die door het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond geraadpleegd zijn of die ongevraagd hun mening kenbaar maakten terzake van de methodiek voor het humanistisch vormingsonderwijs juist uitgesproken voorkeur voor de methode van het groepswork bleken te hebben.

Uitdaging aanvaard

Waarde Styliet,

De uitdaging om te reageren op je stukje over de lauwheid onder humanisten, wil ik nu eens aannemen. Overigens bind ik liever zelf de kat de bel aan, dan me aan een ander op te trekken.

Eén van de belangrijkste redenen waarom het niet gezelliger is op onze bijeenkomsten is dunkt me, omdat we ons onvoldoende durven te geven.

Dit is nu juist wat de studenten in principe met een groentijd trachten te bereiken, n.l. het los maken van allerlei vooroordelen; zij het dat er in de praktijk helaas vele nieuwe voor in de plaats komen.

Maar dit is een onderwerp op zichzelf, waarover de gemoederen nu zo verhit zijn dat weinig positief gestelde oplossingen worden gegeven. Deze moeten m.i. overigens in de eerste plaats door de studenten zelf in onderlinge gedachtenwisseling – des choques des opinions jaillit la vérité – gevonden worden. Nog altijd heb ik een hekel aan geleide jeugdorganisatie – laat staan van studenten. De huidige studenten zijn bovendien beslist niet de minderen van die in mijn jeugd – toen er ook excessen zijn voorgekomen.

Wie durft overigens, in gemoede overtuigd, te zeggen dat hij de juiste weg weet om in korte tijd de aankomende student tot wetenschappelijk non-conformistisch denken en menselijk verantwoordelijkheidsbesef te brengen? Maar dit terzijde.

Wat onze omgang als leden van het H.V. betreft. We gaan er wellicht te veel vanuit dat aangeboden diensten zelden welkom zijn en dus wachten tot de ander vraagt. Bovendien zijn we door traditie – die vaak veelmeer ons denken beheerst dan wij wel denken – zo puriteins dat

In zijn artikel in Mens en Wereld van 14 juli jl. stelde dr. Kuilman het werk van Socrates ten voorbeeld voor het humanistisch vormingsonderwijs, maar was de methode die Socrates toepaste niet ook die van het groepswork? (Overigens laat dr. Kuilman na aan te geven welke methodiek naar zijn mening dan wel de juiste zou zijn voor het humanistisch vormingsonderwijs).

Red.

we vriendelijkheid gauw verkeerd willen uitleggen en helaas kan dit ook weleens terecht zijn. Werkelijk leven is nu eenmaal risico's nemen – er is moed voor nodig – die we ons ook niet in willen drinken. Al met al komt men dan wel eens in een vicieuze cirkelgang. Mede omdat we in onze gedachten niet steeds tot geestelijke volwassenheid komen, waardoor we weleens vergeten voldoende te relativiseren.

De humane tijd in de zin van dr. P. Th. Hugenholtz bereiken we veelal alleen in onze goede momenten. Te verwachten is dat we mede door de nieuwe mogelijkheden die het gebruik van meer energie openen in de komende halve eeuw snel naar volwassen menselijkheid toe kunnen groeien – of – niet meer bestaan. Bij deze visie ga ik van de triviale vooronderstelling uit dat we door betere materiële omstandigheden niet zo sterk aan zelfhandhaving behoeven te denken. Ook gezien vanuit de te verwachten ontwikkelingsgang van de mensheid is het zeker een gunstige tijd om gewoner tegen elkaar te doen en b.v. niet te wachten op allerlei formaliteiten – zoals het zich laten voorstellen – maar iemand direct aanspreken die men op het oog sympathiek vindt. Op deze wijze mede, kan het – als bij een sneeuwbal die men in de sneeuw voortrolt – in steeds toenemende mate tot een menselijke gemeenschap groeien. Het klinkt wel erg optimistisch. Maar blijken er niet op velerlei gebied mogelijkheden te bestaan die we tot voor kort nog ondenkbaar hebben geacht?

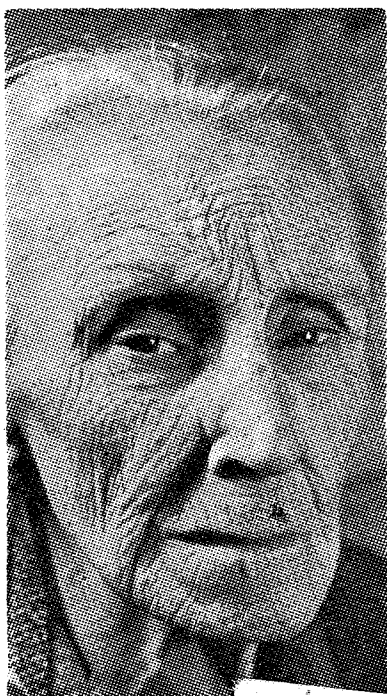
Wageningen

E. W. B. v. d. Muyzenberg

(Mede namens Styliet dank voor deze reactie. Wie volgt? Red.)

In memoriam

Henriette
Roland Holst

„Liefde is sterker dan de Dood”. – Wat staat van een volschoone zekerheid gedragen dit woord tusschen veel zwakke twijfeltrage woorden, als een oneindig-mild gelaat

geheven! Een stroom van beloften gaat uit zijn oogen naar onze omwolkte dagen en maakt ze rijk aan gelukkige vragen en heerlijke beloften, boven maat.

Achter zijn troostrijke eersten zin en klare onderscheiden we flauw een andren zin waaruit nog dieper levensglansen stijgen;

het donkere einde wordt een nieuw begin en ziele' in bevende verwachting staren naar dat doorzichtig parelachtig zwijgen.

(Verzonken grenzen)

Welke hartelijke man met gevoel voor humor en een beetje fantasie zoekt vrouw van 47 jaar met dezelfde eigenschappen, ontwikkeld, niet groot, slank, met eigen inkomsten. Ze heeft geluk en verdriet gekend en zou met vreugde haar verdere leven nog met iemand delen.
Brieven onder no. dec. 4 a/h bureau v/d blad.

In villa te Hilversum bieden wij vriendelijk, goed gesitueerd heer **prettig pension** aan (eigen kamers, medegebruik van badkamer en tuin, en gedeeltelijk huiselijk verkeer). Tel. (02950) 14571 of brieven onder no. dec. 5 a/h bureau v/d blad.

Echtpaar zonder kinderen, 42 jaar, zoekt contact met echtpaar voor gezellige omgang. Dordrecht of omgeving. Brieven onder no. dec. 6 a/h bureau v/d blad.

CREMATIE
IS WAARDIG EN STIJLVOL

Bovendien: dé oplossing bij het
nijpende gebrek aan grond

Vraagt dan vrijblijvend inlichtingen aan de
VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage
Tel. (070) 55 47 97

**REDE EN RELIGIE
IN HET HUMANISME**

In de tweede helft van november 1962 verschijnt bovengenoemd boek. In deze uitgave is er naar gestreefd de verschillende opvattingen die zich binnen het humanisme over deze onderwerpen voordoen, tot hun recht te laten komen.

Formaat 15 x 23 cm. Omvang ca. 250 pagina's
PRIJS f 9,90

U kunt dit bestellen bij:
Centraal bureau Humanistisch Verbond
Oudegracht 152 — giro 304960 — Utrecht

De beheerders van het
ERASMUSHUIS wensen u
PRETTIGE FEESTDAGEN
en een
VOORSPOEDIG 1963

Familie Milikan

Utrecht
Oudegracht 152

REKENSCHAP

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging**

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. J. C. Brandt Corstius,
Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens,
Prof. Dr. B. W. Schaper, Dr. P. Thoenes en
Prof. Dr. Libbe van der Wal

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).
Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**
Oudegracht 152, Utrecht
Giro 582293

„Opvoeding op het gebied der sexualiteit”
geschreven door Prof. Dr. A. C. Drogendijk, P. J. F. Dupuis (arts), Prof. Dr. Ir. A. F. van Leeuwen S.J., A. G. van Omme (arts), J. Reehorst, P. W. van der Vliet, Dr. J. J. A. Vollebergh, Prof. Dr. H. R. Wijngaarden, Dr. R. Zijlstra. (Uitgave N.G.C.).
Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting en overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C. nr. 22.

Wie
dan leeft
wie
nu zorgt

Aurora helpt u daarbij in het bijzonder door de Index-Benaderings Polis waarvan het verzekerd bedrag, binnen bepaalde grenzen, stijgt naarmate de kosten van levensonderhoud stijgen.
Vraagt inlichtingen en een brochure met uitvoerige gegevens aan:

N.V. Levensverzekering Mij
Stadhouderskade 1a Amsterdam

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.
Abonnementsprijs f 15,— per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.
Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER - DEVENTER**.
Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.